

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»
ФАКУЛЬТЕТ ПРАВНИЧИХ НАУК**

Кафедра приватного права

Магістерська робота
освітній ступінь – магістр

на тему: **«ЗАМІНА СТОРОНИ У ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАННЯХ»**
«REPLACEMENT OF A PARTY IN A CONTRACTUAL OBLIGATION»

Виконав: студент 2-го року навчання

Спеціальності

081 Право

Миськів Максим Сергійович

Керівник: Федосєєва Т.Р.,

кандидат юридичних наук, доцент

Рецензент: Бобрик В.І.

Магістерська робота захищена

з оцінкою _____

Секретар ЕК _____

«__» _____ 2024 р.

Київ 2024

**Декларація
академічної доброчесності
студентки НаУКМА**

Я, Миськів Максим Сергійович, студент 2-го року навчання факультету правничих наук, спеціальність 081 Право, адреса електронної пошти m.myskiv@ukma.edu.ua / maksymmiskiv@gmail.com

- • підтверджую, що написана мною кваліфікаційна/магістерська робота на тему «ЗАМІНА СТОРОНИ У ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАННЯХ» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, передбачених пунктами 3.1.1-3.1.6 Положення про академічну доброчесність здобувачів НаУКМА від 07.03.2018 року, зі змістом якого ознайомлений;
- • підтверджую, що надана мною електронна версія роботи є остаточною і готовою до перевірки;
- • згоден на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності, у будь-який спосіб, у тому числі порівняння змісту роботи та формування звіту подібності за допомогою електронної системи Unicheck;
- • даю згоду на архівування моєї роботи в репозитаріях та базах даних університету для порівняння цієї та майбутніх робіт.

09.05.2024

Дата

Підпис

Миськів М.С.

Прізвище, ініціали

ЗМІСТ

ВСТУП	4
Розділ 1 Загальна характеристика інституту заміни сторони у договірних зобов'язаннях	7
1.1. Теоретичні аспекти інституту заміни сторони у договірних зобов'язаннях.....	7
1.2. Становлення інституту заміни сторони в зобов'язаннях	14
Розділ 2 Підстави заміни сторони у договірних зобов'язаннях	22
2.1. Загальні підстави заміни сторони у договірних зобов'язаннях.....	22
2.2. Особливості заміни сторони в зобов'язаннях з множинністю осіб	35
Розділ 3 Тенденції розвитку інституту заміни сторони в договірних зобов'язаннях в Європейському Союзі та в Україні	42
3.1. Врегулювання відносин щодо заміни сторони у договірних зобов'язаннях в Європейському Союзі.....	42
3.2. Нормотворчі тенденції та судова практика щодо заміни сторони у договірних зобов'язаннях в Україні.....	50
ВИСНОВКИ	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	61

ВСТУП

Актуальність дослідження зумовлюється тим, що розвиток ринкових відносин характеризується підвищенням ступеню динамізму ділової активності та цивільного обороту майна, майнових прав та обов'язків. При потенційній загрозі невиконання чи неналежного виконання зобов'язання, саме заміна сторони є одним з основних способів для забезпечення повного виконання таких зобов'язань. У зв'язку з цим, особливої актуальності набуває подальше теоретичне осмислення належності регулювання відносин заміни сторони в договірних зобов'язаннях, зокрема, ефективний захист прав та інтересів як кредиторів, так і боржників.

В умовах інтеграції України до європейського правового та економічного простору важливого значення набуває процес уніфікації положень українського законодавства відповідно до принципів та засад нормативних актів Європейського Союзу, зокрема тих, що регулюють оборот прав вимоги та боргу, а відповідно і заміну сторони в зобов'язальних правовідносинах.

У зв'язку з вищенаведеним, важливим є також аналіз сучасної судової практики сформованої в Україні щодо питання заміни сторони в договірних зобов'язаннях.

Дослідження питань правового регулювання інституту заміни сторони у договірних зобов'язаннях та пов'язаних із цим відносин було предметом наукового інтересу багатьох українських учених цивілістів, зокрема В.І. Пушая, О.О. Кота, Є.О. Рябоконя, І.П. Смілянець, В.М. Касапа, І.В. Спасибо-Фатєєвої, Н.Ю. Голубєвої, Я.В. Новохатської, В.М. Сломи, Д.М. Трута, В.В. Семко, С.Е. Сибіги, Є.О. Самбір та інших. Разом з тим актуальними є питання вдосконалення правового регулювання цього інституту, що сприятиме однаковості застосування правових норм та єдності судової практики.

Все вищезазначене засвідчує складність такого правового явища як заміна сторони у договірних зобов'язаннях в цивільному праві України та актуальність дослідження цієї проблематики.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають при заміні сторони в договірних зобов'язаннях.

Предметом дослідження є теоретичні напрацювання, нормативно-правові акти України та Європейського Союзу, національна судова практика щодо заміни сторони в договірних зобов'язаннях в Україні.

Мета і завдання роботи. На підставі аналізу наукової юридичної літератури, вітчизняного законодавства, актів «м'якого» права в Європейському Союзі та матеріалів національної судової практики визначити відповідність правового регулювання інституту заміни сторони у договірних зобов'язаннях вимогам сьогодення.

Для досягнення поставленої мети, необхідно вирішити наступні завдання:

- 1) дослідити поняття та склад правової категорії «зобов'язання»;
- 2) описати історичний етап розвитку інституту заміни сторони у зобов'язаннях;
- 3) розглянути основні підстави для заміни кредитора в договірних зобов'язаннях;
- 4) розглянути основні підстави для заміни боржника в договірних зобов'язаннях;
- 5) визначити особливості заміни сторони у зобов'язаннях з множинністю осіб;
- 6) здійснити аналіз основних уніфікованих актів «м'якого права» Європейського Союзу у сфері заміни сторони у договірних зобов'язаннях
- 7) проаналізувати положення Концепції Проекту оновленого Цивільного кодексу України, що регулюватимуть заміну сторони в договірних зобов'язаннях;
- 8) дослідити судову практику України щодо тлумачення та інтерпретації норм, які регулюють правовідносини у сфері заміни сторони у договірних зобов'язаннях.

Методи дослідження. З огляду на поставлені завдання, при написанні даної магістерської роботи були використані як загальнонаукові, так спеціально-наукові методи.

Діалектичний метод наукового пізнання дав змогу з'ясувати особливості та сучасні тенденції правового регулювання заміни сторони в договірних зобов'язаннях в Україні та в Європейському Союзі. Метод емпіричного та теоретичного дослідження було використано з метою збору наукових досліджень українських та європейських науковців. За допомогою методу аналізу та синтезу розглянуто та визначено взаємозв'язки між нормами права, які регулюють заміну сторони в договірних зобов'язаннях, проаналізовано судову практику та виділено тенденції в застосуванні даних норм. Герменевтичний метод дозволив здійснити ґрунтовніший аналіз норм законодавства, використовуючи лінгвістичний (мовний) спосіб тлумачення норм права та інтерпретації відповідних легальних положень. Метод системного підходу було застосовано для дослідження складових змісту зобов'язання та сукупності зв'язків між його елементами, також виявлено певні колізії у правовому регулюванні. Застосовуючи метод порівняльного правознавства було проведено аналіз національних норм та відповідних положень в закріплених уніфікованих актах «м'якого» права Європейського Союзу. Крізь призму формально-юридичного методу було досліджено окремі правові категорії, які є ключовими у правовідносинах щодо заміни сторони в договірних зобов'язаннях.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ІНСТИТУТУ ЗАМІНИ СТОРОНИ У ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАННЯХ

1.1. Теоретичні аспекти інституту заміни сторони в договірних зобов'язаннях

Аналізуючи інститут заміни сторони у договірних зобов'язаннях варто розпочати з характеристики самого зобов'язання, адже визначення поняття зобов'язання та його складу має суттєве практичне значення для глибшого розуміння елементів правовідносин, які виникають при заміні сторони у зобов'язаннях.

В частині 1 статті 509 Цивільного Кодексу України (надалі – «**ЦК України**») зобов'язання визначається як «правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від вчинення певної дії (негативне зобов'язання), а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку» [1].

Серед науковців цивілістів є два підходи до розуміння поняття зобов'язання. Відповідно до першого підходу всі правові зв'язки, які походять з двостороннього договору укладеного між сторонами охоплюються терміном зобов'язання. Другий підхід поділяє такі відносини на два зобов'язання, кожне з яких має лише одного кредитора і одного боржника [2, с. 23].

Аналіз легального визначення зобов'язання, дає можливість зробити висновок, що в українському законодавстві було обрано другий підхід, тобто зобов'язання є одностороннім юридичним зв'язком, де одна сторона має обов'язок здійснити певну дію (дії) чи утриматись від її (їх) здійснення (зобов'язана сторона), а іншій стороні надається право вимоги, яке корелює обов'язку такої зобов'язаної особи (правомочна сторона) [3, с. 168].

Проте законодавець не зміг бути послідовним в межах одного підходу і вже в ч. 3 ст. 510 ЦК України зобов'язання визначається як увесь комплекс прав та обов'язків його сторін [1].

На нашу думку, така суперечність і втрата чіткого розуміння змісту правової категорії зобов'язання є неприпустимою, оскільки це створює певний рівень правової невизначеності в українському цивілістичному законодавстві. Нами підтримується позиція згідно з якою, зобов'язання є одностороннім юридичним зв'язком, яке закріплене в визначенні зобов'язання в ст. 509 ЦК України. Саме такий підхід має пронизувати все цивільне законодавство.

В даному випадку важливе значення має розмежування зобов'язання та зобов'язальних відносин. Як правило, саме зобов'язальним відносинам притаманний двосторонній характер. У таких правовідносинах якраз поєднується два зобов'язання між сторонами, які є взаємообумовленими.

Елементами зобов'язання виступають його суб'єкти, об'єкт та зміст.

Сторони у зобов'язанні йменуються кредитор (активна сторона) та боржник (пасивна сторона). Суб'єктами яких можуть виступати, ті особи, котрі відповідно до ст. 2 ЦК України можуть бути учасниками цивільних відносин. Тобто такими суб'єктами можуть бути: фізичні особи, юридичні особи, держава Україна, Автономна Республіка Крим, територіальні громади, іноземні держави та інші суб'єкти публічного права [4, с. 9].

Також необхідно зауважити, що правова категорія суб'єкт зобов'язання не є тотожною правовій категорії сторона зобов'язання. Поняття «суб'єкти» є ширшим за поняття «сторони» і включає також інших учасників зобов'язання. Дійсно сторони зобов'язання є його обов'язковими учасниками, проте до суб'єктів зобов'язання також можна віднести третіх осіб, у випадках передбачених законом або договором [5, с. 75-76].

В ч. 2 ст. 510 ЦК України допускається можливість існування на стороні кредитора та / або боржника одночасно декількох осіб. Таке цивільно-правове зобов'язання в цивілістиці називається зобов'язанням з множинністю осіб. Однією з центральних класифікацій множинності осіб є класифікація в

залежності від того, на якій стороні зобов'язання виступають кілька суб'єктів: на стороні кредитора – активна множинність, на стороні боржника – пасивна, з обох сторін одночасно – змішана [6, с. 12-14]. Детальніше питання заміни сторін з множинністю осіб буде розглянуто в підрозділі 2.1.

Юридична наука розглядає як об'єкт правовідносин, предмети та явища, які визнаються суспільством чи державою. Професор Рабінович надає об'єкту наступне визначення – це певні особисті або соціальні блага, для набуття і використання яких між суб'єктами встановлюються взаємні юридичні права та обов'язки [7, с. 72-73].

Шимонею С. І. була висловлена позиція стосовно існування у правовідносинах парної системи об'єктів. Юридичний об'єкт – це поведінка зобов'язаної особи, матеріальний об'єкт – майнове благо [8, с. 61].

Притримуючись позиції Шимоні С.І. можна виокремити юридичний об'єкт зобов'язання, який впливає з законодавчого визначення. Таким об'єктом є певна дія (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утримання від вчинення певної дії [1].

Оскільки, зобов'язальні відносини часто характеризуються саме двостороннім характером, де обидва суб'єкта виступають одночасно як кредитор, так і як боржник, такі відносини, як вказувалось вище, будуть містити два взаємообумовлених зобов'язання, що в свою чергу призводить до наявності двох юридичних об'єктів. Наприклад, при договорі купівлі-продажу юридичними об'єктами будуть виступати дії продавця з передачі майна та дії покупця з оплати такого майна. При цьому наявність двох юридичних об'єктів не завжди означає, що в зобов'язальних відносинах будуть присутні два матеріальні об'єкти. Прикладом такої ситуації може слугувати безоплатний договір зберігання майна [9, с. 628].

Важливе значення для інституту заміни сторони в зобов'язаннях має такий елемент як зміст зобов'язання. Його складають суб'єктивні права та юридичні обов'язки. Повертаючись знову до ст. 509 ЦК України можна виокремити особливість змісту зобов'язання, яка проявляється в тому, що зміст

правомочності кредитора набуває форми права вимоги, а обов'язок боржника у вигляді вчинення певних дій (позитивний зміст) або утримання від вчинення певних дій (негативний зміст), що приймає форму боргу [10, с. 82].

Оскільки при заміні сторін в договірних зобов'язаннях саме право вимоги кредитора та борг (обов'язок) боржника будуть переходити до нових суб'єктів, дані правові категорії доцільно розглянути більш детально в межах визначення їх поняття та сутності.

Право вимоги – це можливість кредитора вимагати від боржника виконання корелюючого йому обов'язку. Таке право виникає у кредитора внаслідок укладеного договору чи відповідно до положень закону.

Згідно з ч. 1 ст. 190 ЦК України, майном як особливим об'єктом цивільних прав вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки. Загалом, у ЦК України чітко не вказується, що права вимоги майнового характеру належать до майна [1].

Варто навести погляд Венецької М. В., яка виокремлює декілька різних підходів щодо розуміння права вимоги:

- як один із видів майнових прав, об'єкт цивільних прав;
- суб'єктивне майнове право особи, що виникає із зобов'язальних відносин і пов'язане з матеріальними (майновими) вимогами, що виникають між учасниками цивільного обігу з приводу матеріальних благ, розподілу майна та обміну товарами, послугами, виконаними роботами, грошима тощо;
- зобов'язальне право кредитора вимагати певної дії від боржника [11, с. 634].

Голубева Н. І. обґрунтовує виокремлення права вимоги в об'єкт цивільного права з огляду на те, що «правоможність вимоги є носієм функції розпорядження чужою поведінкою, тобто кредитор може розпоряджатися чужими діями боржника як своїми, як об'єктом свого права. Таким чином, право вимоги виступає самостійним благом, як «право на чужі дії» [12, с. 37].

З огляду на такий поділ важливо розрізняти, коли з одного боку, право вимоги виступає як елемент в змісту зобов'язальних правовідносин (ст.ст. 512,

513, 563, 656, 1079, 1084 ЦК України), а з іншого виступає як об'єкт цивільного права [12, с. 36].

В свою чергу термін «борг» також має декілька аспектів розуміння та вживається законодавцем в декількох значеннях в залежності від контексту: обов'язок, зобов'язання, певну кількість грошових коштів, борговий документ. В контексті заміни боржника борг використовується як тотожне поняттю обов'язок, що є частиною більш загального терміну зобов'язання [13, с. 59-60].

Пушай В. І. висловлює думку, що борг, який переходить до нового боржника є обов'язком майнового характеру [14, с. 152].

Проте не можна погодитись з такою позицією. Як вірно зауважує Смілянець І. П. такий підхід потребує уточнення, оскільки обов'язок боржника може мати як майновий характер, так і немайновий, який, зокрема, може проявлятися в утриманні боржника від вчинення певних дій [15, с. 71].

Нами пропонується наступне визначення боргу (обов'язку) боржника в контексті складової зобов'язання – це діяння зобов'язуючої сторони, як майнового, так і немайнового характеру, яке закріплене в договорі або законі. Борг (обов'язок) боржника корелює праву вимоги відповідної правомочної сторони.

Слушною є пропозиція, яку висловив Касап В. М. щодо необхідності віднесення боргу до об'єктів цивільного права та у зв'язку з чим необхідним є доповнення ст. 177 ЦК України відповідною категорією. Ми підтримуємо такий підхід, оскільки дійсно правова категорія боргу відповідає необхідним характеристикам, котрі притаманні об'єктам цивільного права, якими є певна самостійність об'єкта а також те, що борг є предметом діяльності учасників цивільного обороту [16, с. 11].

Проведений розгляд поняття та сутності зобов'язання допоможе глибшому розумінню інституту заміни сторони у договірних зобов'язаннях, оскільки саме сторони зобов'язання є його обов'язковими учасниками, а складові змісту зобов'язання, якими є право вимоги кредитора та борг боржника, стануть одним

із центральних елементів у вигляді об'єкта правовідносин при заміні відповідної сторони у договірних зобов'язаннях.

Повертаючись безпосередньо до питання інституту заміни сторони в договірних зобов'язаннях, варто відзначити, що складовими його є два субінститути в залежності від сторони на боці, якої вона здійснюється – субінститут заміни кредитора та субінститут заміни боржника.

Заміна кредитора передбачає передачу права вимоги шляхом його відступлення за допомогою певних юридичних механізмів. При цьому предмет і зміст первинного зобов'язання в даному випадку не змінюється.

Ч.1 ст. 512 ЦК України визначено підстави заміни кредитора у зобов'язанні. Так, кредитор у зобов'язанні може бути замінений іншою особою внаслідок: 1) передання ним своїх прав іншій особі за правочином; 2) правонаступництва; 3) виконання обов'язку боржника поручителем або заставодавцем (майновим поручителем); 4) виконання обов'язку боржника третьою особою [1].

Детальніший аналіз кожної з підстав заміни кредитора буде предметом дослідження в підрозділі 2.1.

Ст. 514 ЦК України встановлює, що права первісного кредитора переходять в повному обсязі до нового кредитора, якщо інше не встановлено договором або законом [1]. З огляду на таку конструкцію норми, заміна кредитора може бути повною або частковою.

При повній заміні кредитора – права та обов'язки кредитора у зобов'язанні у повному обсязі передаються від однієї особи іншій. Тобто, старий кредитор вибуває з участі в зобов'язанні, а новий кредитор набуває право вимоги.

При частковій заміні кредитора зобов'язання розподіляються між двома або більше особами. При цьому кожна з осіб бере на себе певну частину зобов'язання. Наприклад, часткове відступлення права вимоги за правочином.

Уже зазначений нами раніше науковець Володимир Пушай зазначає, що законодавчо закріплені підстави заміни кредитора у зобов'язанні можуть бути класифіковані за різними критеріями:

- За критерієм ступеня участі первісного кредитора підстави його заміни поділяються на: а) умовні – залишається можливість для участі первісного кредитора у зобов'язальних правовідносинах та б) безумовні. До умовних можна віднести такі підстави як: виконання обов'язку боржника поручителем, заставаодавцем чи третьою особою, часткове відступлення права вимоги за правочином. В свою чергу друга група безумовних підстав передбачає повне вибуття первісного кредитора з таких правовідносин, прикладом якого є правонаступництво.
- За критерієм спрямованості волі осіб підстави можна розмежовувати на дві групи: а) ті, що передбачають реалізацію права шляхом його передачі іншій особі (відступлення права вимоги та правонаступництво) та б) ті, які спрямовані на виконання обов'язку або досягнення іншої мети (виконання обов'язку боржника поручителем, заставаодавцем чи третьою особою).
- За критерієм ступеня самостійності можна поділити на а) самостійні, де підстави виступають як цілісно відокремлені юридичні механізми (відступлення права вимоги за правочином, суброгація) та б) несамостійні. До другої групи відносяться підстави, які є складовими інших правових конструкцій (виконання обов'язку боржника поручителем, заставаодавцем (майновим поручителем)) [17, с. 181].

На нашу думку, значення даної категоризації полягає в сприянні кращому розумінню правової природи кожної з цих підстав, що в подальшому забезпечує правильне застосування норм та покращує якість договірних стосунків між контрагентами.

В свою чергу субінститут заміни боржника передбачає, що старий боржник вибуває з зобов'язання, а його місце посідає нова особа, на яку покладається існуючий борг.

В ЦК України ст. 520 регулює заміну боржника у зобов'язанні, відповідно до якої боржник у зобов'язанні може бути замінений іншою особою (переведення боргу) лише за згодою кредитора, якщо інше не передбачено законом [1].

Використовуючи мовний (лінгвістичний) спосіб тлумачення даної правової норми, можна дійти висновку, що законодавцем було здійснено ототожнення двох категорій «заміна боржника у зобов'язанні» та «переведення боргу».

Проте хибно використовувати дані поняття як ідентичні, оскільки вони співвідносяться між собою як видове та родове, де заміна боржника є більш широким (родовим).

Важко не погодитись з позицією Євгена Рябоконя, який зазначає, що поряд з переведенням боргу існують також і інші підстави заміни боржника, серед яких він виділяє наступні: спадкування (ст. ст. 1216, 1218 ЦК України), реорганізація юридичної особи (ст. ст. 106–108 ЦК України), виділ частини майна, прав та обов'язків юридичної особи і їх перехід до однієї або кількох створюваних нових юридичних осіб, що законодавством не відноситься до форм реорганізації (ст. 109 ЦК України), перехід прав на підприємство як єдиний майновий комплекс (ст. 191 ЦК України), набуття правонаступником прав та обов'язків правопередника за договорами (наприклад, за ч. 1 ст. 770, ст. 814 ЦК України) [18, с. 190]

Порівнюючи право вимоги з боргом в цивільному обороті, варто зазначити, що перехід боргу до нових суб'єктів використовується рідше. Це в першу чергу пов'язано з тим, що право вимоги надає його новому кредитору певні переваги, в той час, коли новий боржник отримує певне «обтяження» при отриманні боргу [14, с. 47].

1.2. Становлення інституту заміни сторони в зобов'язаннях.

В сучасній економіці, заснованій на грошах та інших майнових благах, права та обов'язки що впливають з договорів, повинні вільно передаватися. Однак, незважаючи на те, що можливість заміни сторін, передачі боргів та права

вимог є загально визнаною практикою в сучасних правових системах, цього було досягнуто внаслідок тривалого історичного розвитку.

Як зазначає Кот О.О. початком для проведення історичного аналізу інститутів приватного права є дослідження місця та значення розглянутого правового інституту в системі римського права. Відтак, саме римське приватне право стає своєрідною відправною точкою для дослідження розвитку інституту заміни сторін у договірних зобов'язаннях [19, с. 13].

Раннє римське приватне право передбачало регулювання похідного набуття лише щодо одного з видів суб'єктивних прав, а саме права власності. З точки зору римських юристів, зобов'язальне право (право вимоги) вважалося виключно особистісними стосунками кредитора і боржника, а тому припинялося лише у зв'язку зі смертю кредитора або боржника [20, с. 165].

Першою зміною, що дозволила перехід зобов'язальних прав до третіх сторін було включення права вимоги до складу спадщини, про що зазначається в Дигестах Юстиніана, «Non solet stipulatio semel cui quaesita ad alium transire nisi ad heredem» (D. 7.1.25.2).¹ Винятки становили зобов'язання, які були тісно пов'язані з особою кредитора або боржника і не могли бути успадковані.

Такий стан речей пояснюється певною закритістю Стародавнього Риму, який не повною мірою виходив на простір середземноморської торгівлі та не встиг створити стійких взаємовідносин з купцями-іноземцями. В подальшому, в результаті економічного розвитку, постала потреба у заміні кредитора не тільки внаслідок спадкування, а і в договірному порядку, що у свою чергу, призвело до виникнення інститутів в римському праві, як способів заміни сторін в римському зобов'язанні.

Так, однією з перших історичних форм договірної заміни сторони виступала новація (novatio), за якою старе зобов'язання за домовленістю двох сторін замінювалось новим. Як зазначає Покровський Й. О., цілком для такого оновлення могли слугувати різні причини, проте найімовірніше це було

¹ Право вимоги, яке виникло один раз, звичайно не переходить до іншого, за винятком переходу до спадкоємця

пов'язано саме з заміною сторін зобов'язання (*novatio inter alias personas*) [21, с. 450].

Така підстава заміни сторін зобов'язання в новації одержала назву делегації (*delegatio*). Відомим давньоримським правником Гаєм було описано сутність правовідносин делегації, щодо яких він писав «*Nam quod mihi ab aliquo debetur, id si uelim tibi deberi, ... opus est, ut iubente me tu ab eo stipuleris; quae res efficit, ut a me liberetur et incipiat tibi teneri; quae dicitur nouatio obligationis*»² (Гай, 2.38).

Як припускає Рябокониць Є.О., первісною конструкцією заміни учасників зобов'язання і предвісником делегації була експромісія (*expromissio*). В подальшому форми делегації поділялися на пасивну (*delegatio debiti*), яка передбачала заміну боржника та активну (*delegation nominis*), яка в свою чергу передбачає заміну кредитора [20, с. 166].

Заміна кредитора відбувалась шляхом укладення формального усного контракту в наступний спосіб – «*Quod Titio debes, mihi dari spondesne?*», на що боржник відповідає «*Spondeo*»³ [21, с. 450].

Заміна боржника відбувалась в схожий спосіб, єдиною відмінністю було, що кредитор в цьому випадку питає згоди в нового боржника – «*Quod mihi Titius debet, spondesne dare?*», на що останній відповідає «*Spondeo*»⁴ [21, с. 450].

Відповідно після цього такі угоди вважались укладеними. Нове зобов'язання мало такий самий зміст, як і старе (*idem debitum*), але містило один новий елемент (*novum*), а саме зміну кредитора або боржника [22, с. 60].

Цей спосіб заміни суб'єктів зобов'язання мав очевидні недоліки, серед яких отримання згоди боржника. Це пов'язано з тим, що оскільки ми маємо справу з новацією (і відповідно, делегацією), нове зобов'язання мало бути оформлене у вигляді формального усного контракту (*stipulatio*), що не завжди зручно та враховуючи, що старий або новий боржник мав бути стороною нового зобов'язання, успіх всієї угоди залежав від його співпраці [22, с. 60].

²Якщо я хочу передати тобі свою вимогу до третьої особи, ... необхідно, щоб за моїм наказом боржник зв'язав себе з тобою шляхом стипуляції, після чого мій боржник звільняється від свого боргу перед мною і стає відповідальним перед тобою; таке перетворення називається оновленням зобов'язання.

³ Чи обіцяєш дати мені те, що ти винен Тицію? – Обіцяю.

⁴ Чи обіцяєш дати те, що мені винен Тицій? – Обіцяю.

Враховуючи зазначені недоліки, цілком логічно, що в результаті подальшого розвитку римського приватного права з'явився новий спосіб для передачі кредиторських прав чи боргу боржника без потреби в оновленні зобов'язання – такою формою виступив інститут представництва, або як вказує Муромцев С.А. – судова формула.

Зміст судової формули (переведення) передбачав, що кредитор робив ту особу, якій хотів передати право вимоги за зобов'язанням, когнітором або прокурором, тобто доручав йому право звернення стягнення з боржника на свою користь. Така формула передбачала: «Якщо виявиться, що D повинен віддати К 10 000, то ти, суддя, постанови D виплатити 10 000 К'». Таким чином право старого кредитора (К) переходило до нового кредитора (К'), який йменується когнітором чи прокурором [23, с. 302].

Те саме стосувалось і переведення боргу, де особа, яка бажала стати новим боржником за зобов'язанням, виступала як когнітор або прокурор первісного боржника, а суддя повинен був постановити когніторові або прокурору (новому боржникові) сплату боргу на користь кредитора, за умови, що новий боржник надасть належне забезпечення того, що він у змозі сплатити цей борг [23, с. 302].

Як уже зазначалось, такий спосіб заміни сторони мав перевагу над делегацією за рахунок збереження первинного зобов'язання, а також інститут правонаступництва дозволяв передати права кредитора та перевести борг і без участі первісного кредитора чи боржника тоді як стипуляція передбачала саме необхідність участі, а не простої згоди старого суб'єкта відносин [23, с. 303].

Проте і такий спосіб містив незручності. Зокрема, науковці відзначають наступні вади інституту правонаступництва: можливість кредитора або боржника в будь-який момент відкликати повноваження (а отже, нічого не заважало, наприклад, старому кредиторіві стягнути з нового все отримане за позовом, а недобросовісному боржникові дочекатися сплати новим боржником боргу, адже скасувати її не можна було); можливість кредитора або боржника укласти мирову угоду з протилежною стороною, пробачити борг; можливість

припинення повноважень нового суб'єкта внаслідок смерті боржника або кредитора [21, с. 453-454].

Відповідаючи потребам комерційного обігу стосовно зміни кредитора з можливістю нового кредитора або боржника вимагати в протилежної сторони того самого, що й при первісних правовідносинах, з стійким становищем правонаступника, забезпеченого гарантіями, римське право закріпило інститут цесії (*cessio*).

Цесія визначалась як спеціально регульований вид відступлення права вимоги для переходу зобов'язання. Малося на увазі, що кредитор міг поступитися своїм правом вимоги за будь-яким певним зобов'язанням третій особі. При цьому цесія зазвичай носила оплатний характер, що підтверджується Дигестами Юстиніана: «*Nomen debitoris venditit*» (D.46.1.36).⁵

У класичному римському праві було встановлено, що кредитор, передаючи своє право вимоги, також повинен повідомити про це боржника (*denuntiatio*). Таке повідомлення надалі тягло за собою звільнення боржника від сплати боргу первісному кредитору. Відповідно, у цесії безпосередньо фігурували дві особи: первісний кредитор (цедент) і особа, якій він поступався своїм правом – цесіонарій [21, с. 454].

Окремо варто навести приклади обмеження цесії, які виникли в період абсолютної монархії римської держави. Так першим обмеженням було заборона цесії на користь найбільш впливових осіб (*potentiores*), це пояснювалося можливістю здійснення такими особами тиску на суддів (указ імператорів Гонорія та Феодосія 422 р.) [24, с. 179]

Ще одне обмеження цесії забороняло покупцям вимог стягувати з боржників більше того, що вони заплатили самі. Дана заборона мала на меті боротьбу з професійними перекупниками-спекулянтами, але в той же час негативно вплинула на весь обіг вимог (указ імператора Анастасія – *lex Anastasiana* 506 р.). [21, с. 455].

⁵ Цедент продав право вимоги з боржника

Отже, інститут цесії забезпечив переведення прав кредитора, проте переведення боргу, як і раніше, здійснювалося у формі делегації і судового представництва. Таким чином, уже на цій стадії можна простежити певне відставання в розвитку правового регулювання переведення боргів, що поступово породило деяку обмеженість норм, які регулюють заміну сторони у зобов'язаннях на боці боржника, у порівнянні з регулюванням відступлення прав вимог.

Питання вільної передачі права вимоги також детально досліджувалось в XVI – XVII століттях теологами та юристами природньої школи права. Представники цієї течії дотримувались новаторської ідеї, що особисті (персональні) права вимоги є частиною (нематеріальної) власності особи (*dominium*). Дана концепція *dominium* виражала свободу людини (*dominus*) розпоряджатися своїми благами. З погляду природнього права це означало, що права вимоги можуть бути повністю передані, а не просто доручені іншому кредиторіві. А також припускалося, що для переходу права власності може бути достатньо чітко вираженої угоди. Це дозволило прихильникам природньо-правової школи чітко сформулювати принципи, що були покладені в основу сучасного відступлення права вимоги: для переходу права вимоги від цедента до цесіонарія не потрібно більше, ніж договірною угода між цими двома сторонами. Щоправда, для того, щоб зробити передачу майна явною та ефективною для третьої сторони, могло знадобитися зовнішнє підтвердження, але для такого підтвердження достатньо було усного висловлювання або письмового документа. Звідси випливало, що боржник не міг відігравати визначальної ролі щодо цієї передачі [25, с. 1632].

Повертаючись до історичного розвитку заміни боржника в зобов'язаннях, як нами вже зазначалось, останнім способом правового регулювання даного питання виступала делегація та судове представництво. Такий спосіб був реципійований європейськими державами і залишався домінантним протягом подальших століть. Зокрема, сучасне німецьке право також тривалий час базувалося на римській концепції *novatio*. Пруське земське уложення 1794 року,

визнавало передачу зобов'язання як угоду між кредитором і третьою особою (*expromissio*). Крім *expromissio*, пруське законодавство того часу також передбачало можливість делегування, що також було визнаним елементом німецького торгового права. Ідея заміни як самостійної правової конструкції з'явилася лише в середині XIX століття. Прусський суддя Дельбрюк відрізняв заміну від *novatio*, *expromissio* та *delegatio* і наголошував на необхідності переведення боргу шляхом зміни боржника без припинення первісного зобов'язання. Позиція судді Дельбрюка ґрунтувалась на потребах економічних ринків, для яких сингулярне правонаступництво було б кращим. Він стверджував, що борги також стануть об'єктами торгівлі як інструменти платежу [26, с. 1732]

Якщо звернутись до становлення інституту заміни сторони у зобов'язаннях в джерелах українського цивільного права, то тут варто виділити так званий перший кодекс українського права «Права, за якими судиться малоросійський народ» від 1743 року. Положення цього кодифікованого акту дозволяли заміну як кредитора, так і боржника. Не дивлячись на те, що цей кодекс так і не було офіційно прийнято, він широко застосовувався у судах при розгляді кримінальних і цивільних справ [27, с. 27].

У XIX столітті була здійснена ще одна спроба прийняти український кодифікований акт, який в історично-правовій літературі прийнято вважати першим українським цивільним кодексом. Ним стало «Зібрання малоросійських прав» 1807 року. В даному правовому акті була закріплена окрема глава, яка присвячувалась зобов'язальному праву, у тому числі інституту заміни сторін у зобов'язанні [28, с. 35].

Першим успішно прийнятим українським кодифікованим актом приватного права прийнято вважати Цивільний Кодекс УРСР 1922 року. Як зазначає Пушай В.І. ЦК УРСР в основу заміни осіб у зобов'язанні було обрано римську договірну модель. Загалом регулюванню інституту заміни осіб у зобов'язанні було присвячено ст. ст. 124-128 ЦК УРСР 1922 р. [14, с. 28].

Відповідно до законодавчого визначення, зобов'язання – це односторонній юридичний зв'язок, де одна сторона наділена правом вимоги щодо виконання обов'язку іншої сторони.

Зміст зобов'язання між кредитором та боржником складають право вимоги та борг. При цьому дані правові категорії виступають в ролі об'єкта правовідносин при заміні відповідної сторони у договірних зобов'язаннях. З огляду на що, пропонується закріпити їх серед переліку об'єктів цивільного права в ст. 177 ЦК України.

Недосконале формулювання ст. 520 ЦК України призводить до хибного співвідношення понять «заміна боржника у зобов'язанні» та «переведення боргу».

Для кращого розуміння субінституту заміни кредитора в договірних зобов'язаннях у сучасному цивільному праві було досліджено історію його розвитку.

Встановлено, що давньоримське право розглядало стосунки між кредитором та боржником виключно як особисті. Саме з цієї підстави, першою формою для заміни сторін було спадкування. Розвиток Римської держави та права призвів до появи договірного відчуження як права вимоги, так і боргу за допомогою інституту делегації, при цьому саме зобов'язання припинялось і створювалось нове між його новими сторонами. В подальшому для заміни кредитора було створено інститут цесії, який дозволяв замінити кредитора і зберегти первісне зобов'язання. Перехід обов'язку з збереженням первісного зобов'язання було здійснено лише в середині XIX століття.

РОЗДІЛ 2

ПІДСТАВИ ЗАМІНИ СТОРОНИ В ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАННЯХ

2.1. Підстави заміни сторони у договірних зобов'язаннях.

Як нами вже зазначалось, законодавцем було закріплено перелік підстав для заміни кредитора в договірних зобов'язаннях в ч. 1 ст. 512 ЦК України. Проте такий перелік не є вичерпним і кредитор може бути замінений на інших підставах передбачених законом або за рішенням суду. В межах даного дослідження, нами буде проаналізовано саме основні підстави заміни активної сторони зобов'язання.

Так, найбільш поширеною підставою, яка займає центральне місце для заміни кредитора є відступлення права вимоги, що в цивілістиці ще отримало назву цесії.

Загалом, варто зазначити, що в українському законодавстві немає чіткого визначення поняття цесії. Проте в ЦК України є ряд норм (ст. ст. 512-519), які регулюють правовідносини в даній сфері.

Відповідно до вже неодноразово згадуваної нами ч. 1 ст. 512, а також ст. 514 ЦК України кредитор у зобов'язанні може бути замінений іншою особою внаслідок передання ним своїх прав іншій особі за правочином (відступлення права вимоги). До нового кредитора переходять права первісного кредитора у зобов'язанні в обсязі і на умовах, що існували на момент переходу цих прав, якщо інше не встановлено договором або законом [1].

При цьому сторони в таких відносинах йменуються як цедент – кредитор, який відступає своє право та цесіонарій – особа, якій право відступається [4, с.11].

Передача права вимоги здійснюється шляхом укладення договору між цедентом і цесіонарієм, в якому визначаються умови цієї передачі. Зазвичай у такому договорі визначається, що цесіонарій отримує право вимагати виконання

зобов'язання від боржника від імені і за рахунок кредитора, а цедент зберігає право на отримання від цесіонарія відповідної компенсації за передачу права вимоги.

Важливо зазначити, що при цесії права вимоги не передаються самі зобов'язання, а лише право вимоги на виконання обов'язку за такими зобов'язаннями. Боржник має право виконати своє зобов'язання перед кредитором, але вже на користь цесіонарія. Крім того, боржник має право звернутися до цесіонарія з питаннями виконання зобов'язання, а не до первісного кредитора (цедента).

Особливої уваги при дослідженні цесії заслуговує визначення її правової природи, щодо якої й досі тривають суперечки серед сучасних науковців-цивілістів. Підходи цих науковців можна поділити на дві групи.

Перша група авторів, серед яких Коваленко Н.І. та Пушай В.І., розглядають право відступлення вимоги як самостійний правочин. Зокрема, Пушай В.І. зазначає, що правочин, в якому знаходить своє втілення відступлення зобов'язального права вимоги, має відповідати всім ознакам правочину. Юридичною характеристикою такого правочину буде – двосторонність, консенсуальність, він може бути як відплатним, так і безвідплатним. Крім того, цесії притаманні й специфічні риси – абстрактний та розпорядчий характер [17, с. 182].

Пушай В. І., також вказує, що функціонально цесія забезпечує юридичну можливість заміни учасників зобов'язального правовідношення при дотриманні незмінності його предмета та змісту [29, с. 107].

Друга група вчених розглядає відступлення права вимоги як правовий результат правочину про передачу прав. Таку позицію займають Кот О.О. та Спасибо-Фатєєва І.В.

Зокрема, Спасибо-Фатєєва вказує, що цесією необхідно визнати сам факт заміни особи в зобов'язанні, юридично-правову конструкцію, що складається в силу укладення відповідного правочину купівлі-продажу, міни чи дарування прав, що впливають із зобов'язання [30, с. 14].

Кот О.О. погоджуючись з позицією Спасибо-Фатєєвої, звертає увагу на те, що сучасне законодавче регулювання, закріплення можливості обороту майнових прав усунуло необхідність конструювання цесії як самостійного договору. Норми ЦК про відступлення права вимоги являють собою не що інше, як додаткові вимоги до правочину, за яким первісний кредитор відступає зобов'язальне право вимоги новому кредитору. Автор, доходить до висновку, про те, що відступлення права вимоги (цесія) за своєю природою є безпосереднім правовим результатом правочину про передачу вимоги, що відповідає положенням закону. При цьому закріплені в чинному законодавстві норми про відступлення права вимоги мають пріоритет перед нормами про договір, на підставі якого передаються права (норми про купівлю-продаж, дарування та ін.) [31, с. 27].

Варто погодитись з позицією групи вчених, яка розглядає відступлення права вимоги (цесію) не як самостійний договір, а як правовий результат договору про передачу права вимоги. Виходячи з цього, на нашу думку цесія існує виключно в рамках інших цивільно-правових правочинів, зокрема, таких як: договір купівлі-продажу, договір дарування, договір факторингу.

Такий підхід отримав закріплення і в судовій практиці, де в постановках Верховного Суду зазначається наступне: «відступлення права вимоги не є окремим видом договору, це правочин, який опосередковує перехід права. Відступлення права вимоги може відбуватися, зокрема, внаслідок укладення договору: (а) купівлі-продажу чи міни (частина третя статті 656 ЦК України); (б) дарування (частина друга статті 718 ЦК України); (в) факторингу (глава 73 ЦК України)». Ця правова позиція була вже неодноразова викладена в постановках Верховного Суду від 14.02.2024 у справі № 761/46622/19, від 29.01.2024 у справі № 686/7681/17, від 17.01.2024 у справі № 161/12732/14-ц, від 14.12.2023 у справі № 2/2218/547/11, від 30.11.2023 у справі № 916/3711/20, від 19.09.2023 у справі № 910/14130/16 [32], [33], [34], [35], [36], [37].

Серед механізмів відступлення права вимоги важливе місце займає договір факторингу.

Згідно ст. 1077 ЦК України за договором факторингу (фінансування під відступлення права грошової вимоги) одна сторона (фактор) передає або зобов'язується передати грошові кошти в розпорядження другої сторони (клієнта) за плату (у будь-який передбачений договором спосіб), а клієнт відступає або зобов'язується відступити факторові своє право грошової вимоги до третьої особи (боржника) [1]

Є й інше нормативне визначення факторингу, яке наводиться в ст. 49 ЗУ «Про банки і банківську діяльність»: факторинг – це придбання права вимоги на виконання зобов'язань у грошовій формі за поставлені товари чи надані послуги, приймаючи на себе ризик виконання таких вимог і прийом платежів [38].

Аналізуючи судову практику можна звернути увагу, що учасники цивільних правовідносин часто плутають цесію та факторинг, з огляду на що, розмежування цих двох понять набуває важливого значення. Вважаємо за доцільне в даному випадку також звернутись до постанови Верховного Суду від 03.06.2020 у справі № 916/1410/19, яка в п. 25 та п. 26 навела ознаки за якими такі правові категорії варто відрізняти:

під час цесії може бути відступлено право як грошової, так і негрошової (роботи, товари, послуги) вимоги. ЦК України передбачає лише перелік зобов'язань, в яких заміна кредитора не допускається (стаття 515 ЦК України). Предметом договору факторингу може бути тільки право грошової вимоги (як тієї, строк платежу за якою настає, так і майбутньої грошової вимоги (стаття 1078 ЦК України).

Метою укладення договору відступлення права вимоги є безпосередньо передання такого права. Метою договору факторингу є отримання клієнтом фінансування (коштів) за рахунок відступлення права вимоги до боржника.

У разі цесії право вимоги може бути передано як за плату, так і безоплатно. За договором факторингу відступлення права вимоги може відбуватися виключно за плату [39].

Ще однією відмінністю може слугувати суб'єктний склад. Так, учасниками цесії можуть бути будь-яка фізична або юридична особа. В той час, як факторинг характеризується наявністю спеціального суб'єкта – фактора, яким може бути банк або інша фінансова установа, яка відповідно до закону має право здійснювати факторингові операції (ч. 3 ст. 1079 ЦК України) [40].

Заміна кредитора у зобов'язанні також може бути здійснена внаслідок правонаступництва (п.2 ч.1 ст. 512 ЦК України). Існує дві форми

правонаступництва в цивільному праві – універсальне та сингулярне. Оскільки, законодавець, закріпив правонаступництво, як самостійну підставу заміни кредитора, то мав на увазі саме універсальне правонаступництво [41, с. 16]

У цивілістиці виділяють наступні дві основні форми універсального правонаступництва: спадкування (ст. 1218 ЦК), і реорганізація юридичної особи (ч. 1 ст. 104 ЦК).

На думку науковця Д.І. Мейєра, придбання права може бути універсальним, коли право переходить до особи в складі всіх юридичних відносин колишнього суб'єкта права, так що особа, яка здобуває право, продовжує собою особистість тієї особи, від якої право перейшло до неї, тому й універсальне придбання права можна також назвати придбанням по спадкоємству [42, с.238].

ЦК України дає визначення спадкування – це перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців) (ст. 1216) [1].

Відповідно до ст. 1218 ЦК України, до складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті [1].

Отже, можна зробити висновок, що зобов'язальні права вимоги входять до складу спадщини.

Проте є певні обмеження передбачені цивільним законодавством щодо переходу зобов'язальних прав. Зокрема, ч.2 ст. 608 ЦК України передбачено, що зобов'язання припиняється смертю кредитора, якщо воно є нерозривно пов'язаним з особою кредитора [1].

Як наголошує Кот О.О., можливе виникнення певної колізії між волею спадкодавця та його контрагента при переході зобов'язальних прав в порядку спадкового правонаступництва, коли в договорі встановлено заборону на передачу прав вимог. Згідно з ч.3 ст. 512 ЦК України, кредитор у зобов'язанні не може бути замінений, якщо це встановлено договором або законом. Проте зважаючи на те, що такий перехід зобов'язальних прав є вимушеним заходом для забезпечення стабільності цивільного обороту і знаходиться за межами сфери

контролю особи, яка вибула з зобов'язання, слід визнати, зобов'язальна вимога з договору, що містить заборону передачі прав вимоги, може переходити до третіх осіб у порядку універсального правонаступництва [43, с.115].

Іншою формою універсального правонаступництва є реорганізація юридичної особи.

Відповідно до ч. 1 ст. 104 ЦК України юридична особа припиняється в результаті реорганізації (злиття, приєднання, поділу, перетворення) або ліквідації. У разі реорганізації юридичних осіб майно, права та обов'язки переходять до правонаступників [1].

Проблемним аспектом є також коли одне право вимоги переходить до кількох правонаступників. У такому випадку виникає активна множинність осіб у зобов'язанні. Дане питання буде розглянуто в підрозділі 2.1.

Наступною підставою, яку законодавець виокремлює є виконання зобов'язання із вступом третьої особи в права кредитора. В юриспруденції така форма заміни кредитора отримала назву суброгація (від латинського subrogatio, subrogare – обрання замість).

Проаналізувавши цивільне законодавство можна виділити такі правові конструкції суброгації: 1) суброгація прав кредитора поручителю (п.3 ч.1 ст. 512 та ч.2 ст. 556 ЦК України); 2) суброгація прав кредитора заставодавцю (п.3 ч.1 ст. 512 ЦК України та ч. 6 ст. 20 Закону України «Про заставу»); 3) суброгація прав кредитора третій особі (п. 4 ч. 1 ст. 512 та ч.3 ст. 528 ЦК України); 4) суброгація прав кредитора до страховика (ст. 993 ЦК України та ст. 27 Закону України «Про страхування»).

Важливим питанням суброгації прав кредитора до поручителя і заставодавця є можливість часткового виконання поручителем зобов'язань за кредитним договором.

З цього приводу у постанові від 18.02.2020 р. у справі № 910/7715/19 Верховним Судом було здійснено правовий аналіз норм ЦК України та зроблено висновок про те, що наслідки, передбачені в нормі ч.2 ст. 556 ЦК України «настають лише в разі повного виконання поручителем забезпеченого порукою

кредитного зобов'язання. Цей висновок узгоджується з положенням частини першої статті 512 ЦК України, яка передбачає подібний спосіб заміни кредитора в зобов'язанні внаслідок виконання обов'язку боржника поручителем або заставодавцем (майновим поручителем)» [44].

Сказане вище доводить, що часткове виконання поручителем зобов'язань за кредитним договором не породжує перехід до нього прав кредитора за цим договором.

Як зазначалось вище щодо суброгації прав кредитора третій особі, цей аспект врегульований ч. 3 ст. 528 ЦК України. Провівши аналіз даної норми, можна дійти висновку, що є три умови для виконання обов'язку боржника третьою особою: і) третя особа є носієм права щодо майна боржника; ii) наявність небезпеки втратити третьою особою це право; iii) дана небезпека виникає внаслідок звернення кредитором стягнення на це майно.[45, с.194]

Логіку законодавця щодо розмежування суброгації прав кредитора до поручителя і заставодавця (п.3 ч.1 ст. 512 ЦК України) та суброгації прав кредитора третій особі (п. 4 ч. 1 ст. 512 ЦК України) в різні пункти як підстави заміни кредитора можна пояснити наступним чином.

У випадку з поручителем немає мови про втрату якого-небудь майна, оскільки його виконання обумовлено прагненням уникнути вимог особисто до нього через невиконання боржником забезпеченого порукою зобов'язання. Щодо заставодавця, який не є боржником, то він здійснює виконання обов'язку боржника для кредитора з метою запобігання втрати прав на своє майно, передане в заставу. [46, с. 23–23].

Отже виконання обов'язку поручителем чи заставодавцем не є випадками, передбаченими ч. 3 ст. 528 ЦК України, оскільки тут і поручитель, і заставодавець не здійснюють виконання в силу небезпеки втратити права на чуже майно (майно боржника) унаслідок звернення на нього стягнення кредитором.

Окрему уваги варто приділити суброгації прав кредитора до страховика, оскільки законодавець не закріпив даної підстави в переліку ч. 1 ст. 512 ЦК

України, хоча саме ця правова конструкція суброгації є найбільш частою як об'єкт аналізу в правовій літературі та в судовій практиці.

Виходячи з норми закріпленої в ст. 27 Закону України «Про страхування» та ст. 993 ЦК України, законодавство обмежує випадки суброгації таким чином, що суброгація допускається тільки у договорах майнового страхування. Тому суброгація не буде застосовуватись в особистому страхування та у страхуванні відповідальності.

Як зазначає Головачов Я. В.: «суброгація витікає безпосередньо із закону і не вимагає підтвердження договором страхування, він виступає лише передумовою суброгації, оскільки за відсутності договору страхування, звісно, і мова не може йти про якісь права страховика вступити у зобов'язання між іншими особами.» [47, с. 187]

З вищенаведеного можна зробити висновок, що необхідно дві передумови для заміни кредитора шляхом суброгації у страхових відносинах. Першою є законодавча можливість проведення суброгації. Другою – наявність договору страхування, де немає заборони для суброгації.

Неодноразово суди зазначили про неправильне застосування суброгації та відмінності застосування режиму суброгації або регресу.

Основна відмінність полягає в тому, що при суброгації переходить право, що вже існує, з усіма його забезпеченнями, а регрес породжує нове право. Регресне зобов'язання виникає автоматично у випадках визначених у законі, після припинення головного зобов'язання внаслідок його виконання третьою особою. При суброгації третя особа вступає в зобов'язання, що вже існує, витісняючи з нього первісного кредитора [41, с. 17]

Також можна відзначити відмінність вольового характеру. Суброгант виконує зобов'язання за боржника по своїй волі, у кредитора відсутні правові можливості примусу суброганта до виконання зобов'язання боржника. У той же час, регредієнт, як правило, зобов'язаний виконати зобов'язання за боржника за вимогою кредитора. [43, с. 128]

Ще однією відмінністю є критерій можливості заперечення боржника. Відповідно до ч.1 ст. 518 ЦК України передбачено, що боржник має право висувати проти вимоги нового кредитора у зобов'язанні заперечення, які він мав проти первісного кредитора. Тобто при суброгації боржник може висунути вимоги до суброганта. Регресант в свою чергу, може висунути такі заперечення тільки у випадках, прямо передбачених законом (як приклад, ч.4 ст. 619 ЦК України) [48, с. 144]

Окремо дослідивши суброгацію та цесію, варто навести ознаки розмежування цих двох підстав заміни кредитора в зобов'язаннях.

Першим критерієм для розмежування цесії і суброгації є волевиявлення первісного кредитора. В цесії первісний кредитор не може відступити свою вимогу іншій особі без власного волевиявлення. В той час як суброгація здійснюється незалежно від волі первісного кредитора. Другим критерієм для розмежування є характер інтересів особи, що вступає в зобов'язання. В цесії, новий кредитор прагне набути вимогу, що належала первісному кредиторіві, при суброгації основним інтересом нового кредитора є виведення боржника із зобов'язальних правовідносин з старим кредитором. [47, с. 178]

Ще однією відмінністю між цесією та суброгацією є можливість відступлення частини вимоги. Як зазначалось в підрозділі 1.1. та буде більш детально розглядатись в наступному підрозділі, в порядку відступлення права вимоги за правочином передбачена можливість виділення її частки (часткова заміна кредитора). Про що не можна сказати у випадку з суброгацією. Зокрема, наведений вище висновок Верховного Суду у справі №910/7715/19 від 18.02.2020 р. щодо часткового виконання поручителем зобов'язань за кредитним договором є цьому підтверженням.

Як уже нами зазначалось, заміна пасивної сторони в цивільних правовідносинах зустрічається рідше порівняно з заміною активної. На нашу думку, з боку законодавця також було приділено менше уваги в правовому регулюванні даного субінституту в порівнянні з заміною кредитора.

В підрозділі 1.1. ми розглядали питання співвідношення між заміною боржника та переведенням боргу та було зроблено висновок, що дані поняття не є ідентичними. Переведення боргу не є єдиною підставою для заміни боржника, проте така підстава все ж таки є основною, а тому потребує детального дослідження.

Як зазначає Рябоконт Є. О. переведення боргу за своєю цивільно-правовою природою є договором, укладеним між попереднім і новим боржниками за згодою кредитора.

На користь договірної характеру переведення боргу науковець вказує наступні ознаки: по-перше такий висновок випливає із загальних положень ЦК України щодо підстав виникнення, зміни та припинення цивільних прав та обов'язків (правовідносин), де договір і інші правочини є одними із найбільш поширених юридичних фактів; по друге – саме договірні форма регулювання переведення боргу дозволяє підкреслити правонаступницький характер даних правовідносин; по-третє – у самому ЦК України опосередковано закріплено договірну форму переведення боргу. Це пов'язано з тим, що вирішуючи питання форми правочину щодо заміни боржника у зобов'язанні міститься відсилочна норма до ст. 513 ЦК України, яка встановлює, що правочин про заміну кредитора у зобов'язанні вчиняється у такій самій формі, що і правочин, на підставі якого виникло зобов'язання, право вимоги за яким передається новому кредитору. Як уже було досліджено в межах даного підрозділу, переведення права вимоги відбуватися внаслідок укладення правочину про передачу права вимоги [49, с. 72-73].

Іншою обов'язковою умовою переведення боргу є згода кредитора на такий договір. Така умова прямо закріплена в ст. 520 ЦК України.

В постанові Верховного Суду від 03.07.2023 у справі № 175/4639/19, такий підхід законодавця пояснюється тим, що метою обов'язковості отримання згоди кредитора на переведення боргу є захист кредитора від непередбачуваного та неочікуваного ризику невиконання зобов'язання внаслідок заміни особи боржника. Вступаючи у договірні відносини, кредитор розраховує на

отримання виконання з огляду на якості конкретного боржника (здатність виконати обов'язок, платоспроможність, наявність у боржника майна, тощо), саме тому особа боржника завжди має істотне значення для кредитора [50].

З огляду на вищезазначений аналіз можна виділити дві складових для настання правових наслідків внаслідок переведення боргу: 1) вчинення договору (двостороннього правочину) між новим та первісним боржниками, причому такий правочин має вчинятися у такій самій формі, що і правочин, на підставі якого виникло зобов'язання; 2) надання кредитором згоди на переведення боргу. Така позиція була підтримана Верховним Судом від 27.04.2022 у справі № 321/1260/19 [51].

Не дивлячись на те, що на практиці вже закріплена позиція щодо двостороннього характеру договору про переведення боргу, серед науковців існує думка стосовно наявності трьох сторін в такому договорі, первісний боржник, новий боржник, а також первісний кредитор. Проте така позиція часто піддається критиці та, як уже було зазначено вище, не знаходить закріплення в судовій практиці. Зокрема, аргументами на користь двостороннього характеру такого договору виступають: мета укладення такого договору – створити ефект правонаступництва, пов'язавши між собою попереднього і нового боржників; при наданні згоди, кредитор не набуває нових, додаткових прав і обов'язків [49, с. 76], [14, с. 149].

Щодо інших підстав заміни пасивної сторони зобов'язання, то як вже зазначались раніше, вони не були закріплені законодавцем в ст. 520 ЦК України, проте це не виключає можливість їх застосування для заміни боржника.

Першою такою підставою можна визначити універсальне правонаступництво, яке, як і у випадку з кредитором, може мати дві основні форми: спадкування та реорганізація юридичної особи.

Варто зауважити, що як і в ситуації з кредитором, перехід обов'язку боржника може містити обмеження. Так зобов'язання припиняється разом зі смертю боржника, якщо воно є нерозривно пов'язаним з особою боржника (ч. 1 ст. 608 ЦК України) [1].

У випадку з реорганізацією юридичної особи законодавцем було додатково закріплено можливість для кредиторів вимагати від такої юридичної особи виконання зобов'язань, які не забезпечено, припинення або дострокового виконання зобов'язання, або забезпечення виконання зобов'язання, крім випадків, передбачених законом. Після закінчення строку для пред'явлення вимог кредиторами та задоволення чи відхилення цих вимог комісія з припинення юридичної особи складає передавальний акт (у разі злиття, приєднання або перетворення) або розподільчий баланс (у разі поділу), який має містити положення про правонаступництво щодо майна, прав та обов'язків юридичної особи, що припиняється шляхом поділу, стосовно всіх її кредиторів та боржників, включаючи зобов'язання, які оспорується сторонами (ч. 1-2 ст. 107 ЦК України) [1].

Наступною підставою для заміни боржника варто розглянути виділ частини майна, прав та обов'язків юридичної особи, що законодавством не віднесено до видів реорганізації.

Так, згідно з ч. 1 ст. 109 ЦК України виділом є перехід за розподільчим балансом частини майна, прав та обов'язків юридичної особи до однієї або кількох створюваних нових юридичних осіб [1].

З даного визначення можна дійти до висновку, що при переході обов'язку зобов'язання до новоствореної юридичної особи внаслідок виділу, така особа може стати новим боржником у вже існуючих зобов'язаннях.

Судова практика Верховного Суду дещо інакше співвідносить поняття «виділ» та «заміна боржника у зобов'язанні», вважаючи їх самостійними та різними за змістом поняттями, що регулюються різними правовими нормами. Суд вважає, що «поняття виділу є більш широким за змістом, ніж поняття заміна боржника у зобов'язанні, оскільки при заміні боржника відбувається лише переведення боргу виключно в існуючих зобов'язальних відносинах. Тому виділ не може розглядатися як одна з форм заміни боржника у зобов'язанні» [52].

Ми не можемо погодитись з позицією, яку займає Верховний Суд з даного питання, оскільки він трактує заміну боржника у зобов'язання та переведення

боргу як тотожні один до одного терміни. Дана проблематика уже була розглянута нами в підрозділі 1.1., де було зроблено висновок, що переведення боргу є лише однією із підстав заміни боржника у зобов'язанні. Виділ якраз є іншою підставою для такої заміни, з огляду на що, ми не розділяємо позицію Верховного Суду і розглядаємо саме заміну сторони у зобов'язанні як ширшу категорію, яка включає в себе виділ.

Ще однією підставою, за якою можна здійснити заміну боржника у зобов'язанні є перехід прав на підприємство як єдиний майновий комплекс. Законодавець напряму у нормі ЦК України відніс борг до складу підприємства як єдиного майнового комплексу. При цьому, борг може переходити до нового кредитора як у складі всього підприємства так і окремо як його частина (ст. 191 ЦК України) [1].

Набуття правонаступником прав та обов'язків правопередника за договорами також можна виокремити як підставу для заміни боржника. Наприклад, у разі зміни власника житла, переданого у найм, до нового власника переходять права та обов'язки наймодавця (ст. 814 ЦК України) [1].

Також варто розглянути прийняття на себе чужого боргу (інтерцесія), як підставу для заміни боржника. Таке поняття не закріплене в цивільному законодавстві, а отже потребує більш детального аналізу. Як вказує Смілянець І.П. конструкція інтерцесії містить в собі два основних елементи: 1) договір укладений між новим боржником та кредитором стосовно прийняття першим на себе боргу первісного боржника; 2) згоду кредитора звільнити первісного боржника від його обов'язку [15, с. 139].

У ст. 9.2.1. Принципів УНІДРУА передбачено дві форми (підстави) для заміни боржника у зобов'язаннях: а) шляхом укладення угоди між первісним і новим боржником; б) шляхом укладення угоди між кредитором і новим боржником, за якою новий боржник бере на себе виконання зобов'язання [53].

З огляду на зазначене, можна провести основну відмінність між інтерцесією та переведенням боргу, яка полягає в критерії суб'єктного складу. Сторонами

договору інтерцесії є кредитор та новий боржник, при переведенні боргу договір укладається між боржниками.

Здійснений аналіз дає підстави зробити висновок про недостатність правового регулювання підстав заміни боржника у зобов'язанні, а норма ст. 520 ЦК України потребує удосконалення. Зокрема, нами пропонується здійснити зміни щодо наявного формулювання заміни боржника, яке наразі ототожнюється з переведенням боргу та закріпити перелік підстав заміни боржника у зобов'язанні, як це зроблено в ст. 512 ЦК України стосовно заміни кредитора.

2.2. Особливості заміни сторони в зобов'язаннях з множинністю осіб

Положення ЦК України, присвячені регулюванню підстав та порядку заміни сторони в зобов'язаннях, зорієнтовані саме на прості зобов'язання, де сторони представлені одним кредитором та одним боржником. Як уже зазначалось в підрозділі 1.1. ЦК України не забороняє зобов'язання з множинністю осіб. При цьому заміна сторони в таких зобов'язаннях має певні особливості в залежності від того, на якій стороні виникає множинність та від способу виконання зобов'язання. На основі останнього критерію класичними видами зобов'язань з множинністю осіб виступають часткові та солідарні зобов'язання [54, с. 114].

Аналіз ст. 540 ЦК України, де визначено, що якщо у зобов'язанні беруть участь кілька кредиторів або кілька боржників, кожний із кредиторів має право вимагати виконання, а кожний із боржників повинен виконати обов'язок у рівній частці, якщо інше не встановлено договором або актами цивільного законодавства, дозволяє зробити висновок, що законодавець презюмує наявність саме часткового зобов'язання з множинністю осіб [1].

Умови за яких відбувається заміна кредитора у зобов'язаннях з множинністю також залежать від того, на чийй стороні зобов'язання виникає множинність осіб.

Так, в зобов'язаннях з пасивною множинністю заміна кредитора не зумовлює необхідність виконання додаткових формальностей, оскільки ЦК

України закріплює загальну норму відповідно до якої, заміна кредитора в зобов'язанні не потребує згоди боржника, якщо інше не встановлено договором або законом [55, с. 204].

Враховуючи загальний характер даної норми, а також відсутність спеціальних норм, які б регулювали таку заміну активної сторони в правовідносинах з декількома боржниками, її дія поширюється як на часткові, так і на солідарні зобов'язання.

З іншої сторони, більш дискусійною є ситуація, коли виникає потреба в заміні кредитора в зобов'язаннях з активною множинністю осіб. Неоднозначним є питання щодо необхідності отримання згоди інших кредиторів. З огляду на відсутність законодавчого врегулювання такої ситуації, цивілісти не мають однозначної думки та розглядають це питання по різному.

Д. В. Трут досліджуючи цей аспект доходить до наступного висновку: враховуючи, що у правовідносинах стосовно часткових зобов'язань, заміна одного з співкредиторів ніяк не впливає на права та обов'язки інших, то їх згода не потрібна [6, с. 47]. Науковець доходить до аналогічного висновку і щодо солідарних співкредиторів. Проте стосовно такого виду зобов'язань Д. В. Трут все ж таки вважає за доцільне попереджувати інших співкредиторів, керуючись принципом добросовісності [6, с. 98].

Протилежною є думка В. М. Сломи, яка пропонує при відплатній передачі прав одного з кредиторів у часткових зобов'язаннях отримувати згоду інших. На думку науковиці, в таких правовідносинах інші співкредитори можуть бути зацікавлені в купівлі такого права вимоги, тому пропонується застосовувати за аналогією ч. 1 ст. 362 ЦК України, де передбачено переважне право співвласників перед іншими особами на купівлю частки у праві спільної часткової власності [54, с. 114-115].

В. В. Байбак зазначає про аналогічну пропозицію щодо права переважної купівлі солідарних вимог. Закріплення такої норми необхідне з метою захисту інтересів решти кредиторів, які і надалі перебувають в солідарному зобов'язанні [56, с. 10].

З такою позицією не погоджується С. М. Єрмолаєв, який вказує, що для зобов'язань не характерна процедура переважного права купівлі та таке закріплення може негативно вплинути на виконання зобов'язання [57, с. 153].

На нашу думку, в питанні заміни кредитора в часткових зобов'язаннях з активною множинністю більш слушною є позиція Д. В. Трута. Підтримуючи даний підхід, згідно з яким не потребується згода інших кредиторів, ми виходимо з особливостей, які притаманні виконанню даного виду зобов'язань, а саме, що при заміні кредитора переходить право вимоги на чітко визначену частину в об'єкті зобов'язання.

Стосовно заміни одного з кредиторів в солідарних зобов'язаннях, нами пропонується на законодавчому рівні закріпити необхідність отримання згоди всіх кредиторів. Це стосується як відплатного, так і безвідплатного відступлення права вимоги.

Як і в ситуації з заміною кредитора, при заміні боржника в зобов'язаннях з множинністю осіб важливе значення має вид зобов'язання та на чийй стороні виникає множинність осіб.

При активній множинності необхідно буде отримати згоду всіх співкредиторів, що за певних обставин може викликати труднощі, оскільки кожен кредитор буде керуватись власними інтересами, які можуть не співпадати з інтересами інших учасників активної сторони [15, с. 165].

При пасивній множинності у часткових зобов'язаннях виникає питання щодо необхідності згоди на таку заміну в інших боржників за зобов'язанням.

Більшість науковців керуючись принципом «дозволено все, що прямо не заборонено законом» вказують на відсутність необхідності отримання такої згоди. Дійсно, в цивільному законодавстві таке загальне положення не передбачено, винятки можуть становити випадки, коли в договорі прямо передбачено необхідність отримання згоди від всіх учасників пасивної сторони [6, с. 44-45], [5, с. 185, 186].

Д. В. Трут притримується аналогічної позиції щодо обох видів зобов'язань, додатково аргументуючи це тим, що у разі необхідності отримання такого

погодження від інших боржників будуть обмежуватися права кредитора [6, с. 73].

З огляду на особливості часткових зобов'язань та відсутності правових підстав на отримання згоди інших боржників, позиція цивілістів щодо даного питання є більш узгодженою. На відміну від солідарних зобов'язань з пасивною множинністю.

Так, Г. Г. Гриценко вказує на необхідність отримання згоди інших солідарних боржників. Такий підхід науковця є виправданим зважаючи на наявність додаткових внутрішніх відносин між учасниками пасивної сторони. [58, с. 145]. Такі внутрішні відносини зумовлені самим характером солідарних зобов'язань, відповідно до якого виконання солідарного обов'язку у повному обсязі одним із боржників припиняє обов'язок решти солідарних боржників перед кредитором. В подальшому у боржника, який виконав солідарний обов'язок виникає регресна вимога до решти колишніх співборжників. Проте при регресній вимозі виникає вже нове зобов'язання [1].

Ми погоджуємось з позицією Г. Г. Гриценко та вважаємо, що доцільно було б закріпити відповідну норму в ЦК України. Враховуючи наявність права зворотної вимоги до інших солідарних боржників, кожен з первинних учасників пасивної сторони, який набуде статусу кредитора, буде зацікавлений, щоб у подальшому його право вимоги було задоволено в повному розмірі. Таким чином, законодавцем буде більше забезпечено інтереси солідарних боржників.

В межах даного підрозділу варто також розглянути можливість часткового відступлення права вимоги та часткового переведення боргу, в результаті чого відбувається часткова заміна сторони в договірних зобов'язаннях.

Як зазначалась в підрозділі 1.1., ст. 514 ЦК України не забороняє часткове відступлення права вимоги. При переході частини права вимоги до цесіонарія, на стороні кредитора за загальним правилом виникає часткова множинність [59, с. 30].

Міжнародні акти також закріплюють можливість часткового відступлення права вимоги. Так, згідно з ст. 9.1.4. Принципів УНІДРУА, передбачено, що

право на грошовий платіж може бути відступлене частково. Друга частина цієї статті передбачає, що право на виконання іншого зобов'язання може бути відступлене частково, якщо відповідне зобов'язання можна розділити та якщо відступлення не зробить зобов'язання більш обтяжливим [53].

В п. а) ст.2 Конвенції ООН про відступлення дебіторської заборгованості в міжнародній торгівлі можливість часткового відступлення права вимоги прямо передбачена в самому визначенні терміну «відступлення» [60].

Проте варто зазначити, що законом можуть бути передбачені випадки, коли часткове відступлення права вимоги неможливе. Зокрема, як приклад, можна навести ситуацію з ощадним сертифікатом банку, який є підтвердженням суми вкладу в банк. В даному випадку часткове відступлення права вимоги неможливе з огляду на вимогу в цивільному законодавстві про передачу новому кредиторіві документів, які засвідчують права, що передаються. В свою чергу українське законодавство не передбачає можливості «дрібнення» ощадного сертифікату банків, який є неемісійним, ордерним цінним папером, що може існувати виключно в паперовій формі [61, с. 69-70].

У випадку з частковим переведенням боргу, законодавцем не було напряду закріплено такої можливості, як це зроблено з відступленням права вимоги. Проте така можливість і не заборонена, тому керуючись принципами «дозволено все, що прямо не заборонено законом» та диспозитивністю правового регулювання цивільно-правових відносин можна дійти висновку, що часткове переведення боргу все ж допустиме.

Вважаємо за доцільне при переведенні частини боргу керуватись положеннями, які притаманні для регулювання повного переведення боргу, а саме 1) наявності договору між первинним боржником та новим, якому буде передана частина боргу та 2) наявності згоди кредитора на таке переведення.

Виходячи з всього вищенаведеного, можна дійти висновку, що в українському цивільному законодавстві неповністю врегульовано питання заміни сторони в зобов'язаннях з множинністю та часткової заміни сторони внаслідок чого виникає така множинність. Частину з цих питань можна вирішити

застосувавши аналогію закону з іншими нормами ЦК України, проте в процесі рекодифікації цивільного законодавства варто наряду передбачити положення, що регулювали б даний вид правовідносин і більшою мірою захищали інтереси їх учасників.

На сьогодні основними підставами для заміни кредитора в зобов'язанні є відступлення права вимоги за правочином (цесія); універсальне правонаступництво; суброгація.

Більш обґрунтованою є думка щодо правової природи відступлення права вимоги не як самостійного договору, так званого «договору цесії», а як того, що цесія існує в рамках інших цивільно-правових правочинів, зокрема, таких як: договір купівлі-продажу, договір дарування, договір факторингу та інших.

Суброгація (від латинського *subrogatio*, *subrogare* – обрання замість) це – виконання зобов'язання із вступом третьої особи в права кредитора. Можна виділити такі правові конструкції суброгації: 1) суброгація прав кредитора поручителю; 2) суброгація прав кредитора заставодавцю; 3) суброгація прав кредитора третій особі; 4) суброгація прав кредитора до страховика.

Внаслідок аналізу положень про суброгацію в цивільному законодавстві, вважаємо за доцільне додатково закріпити як підставу заміни кредитора в п.5 ч.1 ст. 512 ЦК України суброгацію прав кредитора страховику.

Заміна як кредитора, так і боржника у договірних зобов'язаннях можлива за підставою універсального правонаступництва. Виділяють дві основні форми універсального правонаступництва: спадкування (ст. 1218 ЦК) і реорганізація юридичної особи (ч. 1 ст. 104 ЦК).

Неоднаковість підходу законодавця до формулювання правових норм щодо заміни кредитора і боржника зумовлює необхідність внесення змін до ст. 520 ЦК України, де доцільно навести більш вичерпний перелік підстав для заміни боржника.

При заміні сторони в зобов'язаннях з множинністю осіб важливе значення має 1) сторона, яка замінюється; 2) вид зобов'язання; 3) на чийй стороні виникає множинність осіб.

Законодавцем не було врегульовано окремих аспектів, які виникають у зв'язку з особливостями притаманним зобов'язанням з множинністю осіб, з огляду на що, нами пропонується внести наступні зміни в цивільне законодавство:

- заміна кредитора в активній множинності в часткових зобов'язаннях не потребує згоди решти співкредиторів та боржника, якщо інше не передбачено договором або законом;
- заміна кредитора в активній множинності в солідарних зобов'язаннях можлива лише за наявності згоди решти співкредиторів. Згода боржника необхідна, якщо відповідне положення передбачено договором або законом;
- заміна боржника в пасивній множинності в часткових зобов'язаннях можлива лише за наявності згоди кредитора. Згода решти співборжників необхідна, якщо відповідне положення передбачено договором або законом;
- заміна боржника в пасивній множинності в солідарних зобов'язаннях можлива лише за наявності згоди кредитора та решти співборжників.

Доцільно також закріпити можливість часткового переведення боргу, як це зроблено з відступленням права вимоги.

РОЗДІЛ 3

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ ЗАМІНИ СТОРОНИ В ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАННЯХ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ ТА В УКРАЇНІ

3.1. Врегулювання відносин щодо заміни сторони у договірних зобов'язаннях в Європейському Союзі

Договірне право в Європейському Союзі містить в собі дві складові, перша – це інститути національного права держав-членів Європейського Союзу, другою складовою є так зване договірне право в Європейському Співтоваристві [62, с. 37]. В межах даного підрозділу нами буде проаналізовано регулювання заміни сторони в договірних зобов'язаннях саме в межах другої складової.

Європейським Парламентом ще в 1989 році була прийнята Резолюція, яка ініціювала початок процесу уніфікації та гармонізації європейського договірного права, шляхом розробки «загальноєвропейського кодексу приватного права». Основними чинниками для прийняття такого рішення було забезпечення стабільного функціонування внутрішнього ринку та однакового застосування і тлумачення судами права Європейського Союзу (історично відомого як право Співтовариства) [63, с. 35].

На той час, фундамент для цього уже було закладено Комісією з європейського договірного права, яку очолював відомий датський юрист Оле Ландо (через, що її ще часто називають Комісією Ландо), котра в 1980 р. розпочала порівняльний аналіз договірного права держав-членів з наміром розробити принципи європейського договірного права. Методика Комісії Ландо полягала в тому, щоб насамперед виявити спільні риси в договірному праві різних юрисдикцій, а потім розглянути, які правила будуть найбільш придатними для загальноєвропейського підходу. Результатом цієї роботи стали

широко відомі Принципи європейського договірного права (надалі – «PECL») [63, с. 40].

Варто відзначити, що PECL являють собою приватну ініціативу, тому вони не підпадають під категорії національного, наднаціонального чи міжнародного права. Втім, ця особливість не заперечує їх юридичної значимості. Згідно зі статтею 1:101 PECL, вони мають функціонувати як загальні засади договірного права в Європейському Союзі. Таким чином, PECL мають статус «м'якого» права (*soft law*) [64, с. 146].

Як зазначає сам професор Ландо, PECL розроблені як перший крок на шляху до розробки Європейського кодексу договорів. Проте до моменту офіційного прийняття такого кодексу законодавчим органом Європейського Союзу, PECL також можуть використовуватись як частина *lex mercatoria* для міжнародних договорів між сторонами, якщо вони не можуть обрати національну систему, що регулюватиме їх відносини або можуть бути рекомендаціями для національних законодавців, які розглядають можливість внесення змін до договірного права своїх країн [65, с. 265-266].

У 2003 році в Повідомленні Європейської Комісії до Ради Європейського Союзу та Європейського Парламенту «Про більш узгоджене європейське договірне право – План дій», було згадано концепцію «Загальної довідкової схеми» (*Common Frame of Reference*). Для підготовки цієї концепції у 2005 році було створено Об'єднане співтовариство з Європейського приватного права, куди увійшли ряд уже існуючих міжнародних груп науковців, головними з яких були Група з вивчення європейського цивільного кодексу та Дослідницька група чинного приватного права Європейського Союзу. Результати їх роботи були опубліковані в 2009 році в документі під назвою Проект загальної довідкової схеми (*Draft Common Frame of Reference*) (надалі «**DCFR**»), який містить загальні принципи, визначення та модельні норми для європейського зобов'язального та майнового права [66].

Як відзначають самі автори DCFR, цей проект є академічною роботою, яка стала кульмінацією десятиліть досліджень і співпраці вчених-юристів, які

спеціалізуються на приватному праві, порівняльному праві та праві Європейського Співтовариства. Проєкт не містить норм, визначень або принципів, схвалених політично легітимними органами на європейському або національному рівні, за винятком тих випадків, коли він узгоджується з чинним законодавством Європейського Союзу або національним законодавством [67, с. 6].

Саме PECL та DCFR вважаються основними текстами уніфікованих актів європейського договірного права. Варто зауважити, що Книга III DCFR, яка присвячена питанням регулювання договірних та позадоговірних обов'язків, була написана спираючись на положення закріплені в PECL. При цьому деякі глави були лише піддані термінологічним корективам або незначним змінам, в той час як інші положення були суттєво переглянуті [66].

В Книзі III інституту заміни сторони в зобов'язанні присвячена глава 5 «Заміна сторони». Порівнюючи саме цю главу з положеннями PECL, можна дійти висновку, що стосовно передачі права вимоги основна відмінність полягає у змісті та структурі глави, в той час як практичний аспект в більшості моментів вбачається схожим. Що стосується норм присвячених заміні боржника та передачі місця в договорі, то вони також повторюються в обох актах, щоправда в DCFR містяться певні додаткові норми [68, с. 526]

З огляду на вищезазначене, вважаємо за доцільне розглянути ключові положення щодо заміни сторони в DCFR, які не відображені в чинному цивільному законодавстві України, проте потребують такого закріплення.

Враховуючи економічний та ринковий фактори, важливим є положення щодо закріплення можливості відступлення майбутньої вимоги. Відповідно до п. 1 ст. III.-5:106 DCFR майбутнє право на отримання виконання може бути предметом договору відступлення права вимоги, але передача права залежить від його існування та можливості його визначення, як права щодо якого укладено договір відступлення [67, с. 259]. Як відзначають автори DCFR, критерій можливості визначення не обов'язково повинен бути виконаний, коли право

вимоги виникає, але він повинен бути виконаний до того, як таке право буде передане [69, с. 1045].

Вищезазначене свідчить, що можливість відступлення майбутніх вимог уже широко закріпилась в актах «м'якого» права, варто відзначити, що такі норми також закріплені і в національних законодавствах низки держав, зокрема Німеччини. Принцип правової визначеності та таке регулювання відступлення майбутніх вимог, робить обґрунтованою думку щодо доцільності закріплення можливості переведення майбутніх боргів, проте відповідне регулювання не передбачено положеннями DCFR та PECL.

Закріплення можливості переведення майбутніх боргів буде сприяти забезпеченню стабільності цивільного обороту та захищатиме і задовольнятиме інтереси кредитора, які полягатимуть у виконанні майбутнього боргу перед ним. Вважаємо, що при такому переведенні варто застосовувати загальні положення як при переведенні існуючого боргу, а також аналогічні положення, які стосуються відступлення майбутніх вимог, тобто пропонується закріпити, що можливість переведення майбутнього боргу залежатиме від його існування та можливості його визначення, як боргу щодо якого укладено договір переведення.

Варто також відзначити підрозділ 3 розділу 1 даної глави DCFR, який присвячений гарантіям цедента. Так, в договорах про відступлення права вимоги часто містяться гарантії цедента, спрямовані на забезпечення того, що цесіонарій отримає очікувану вигоду від правочину. За відсутності прямих положень у договорі про відступлення права вимоги, автори DCFR пропонують застосовувати норми ст. III.-5:112 DCFR, які передбачають наступні гарантії з боку цедента:

- право вимоги існує або буде існувати на момент, коли відступлення набуде чинності та особа, яка передає право вимоги, має право на його відступлення або матиме таке право на момент, коли відступлення набуде чинності, і що на реалізацію права вимоги не впливатимуть будь-які можливі зустрічні зарахування, які виникнуть між цедентом та боржником, а також право вимоги не буде предметом заперечень;

- будь-які умови договору, які були розкриті цесіонарію як умови, що регулюють право вимоги, не були змінені і не є предметом будь-яких нерозкритих домовленостей щодо їхнього значення або наслідків, які могли б завдати шкоди цесіонарію;
- будь-який договір з якого виникає право вимоги, не може бути змінений без згоди цесіонарія, за винятком випадків, коли така зміна передбачена в акті про передачу права або зроблена добросовісно і має характер, проти якого цесіонарій не міг би розумно заперечити;
- цедент не буде укладати будь-який наступний правочин щодо відступлення того самого права вимоги, який може призвести до того, що інша особа отримає пріоритет перед цесіонарієм;
- цедент зобов'язується передати цесіонарію або вжити заходів, необхідних для завершення передачі всіх забезпечувальних прав, які ще не були передані в результаті відступлення права вимоги, а також передати надходження від будь-яких непередаваних прав, призначених для забезпечення виконання зобов'язання [67, с. 260-261].

Такі гарантії покликані захистити цесіонарія у випадку, якщо передані права виявляться юридично нікчемними або підпорядкованими інтересам попередньої сторони, або якщо їхня цінність зменшиться в результаті зміни договору, на підставі якого вони виникли.

Можливі ситуації, коли цедент має намір передати одне й те саме право вимоги двом або більше цесіонаріям. У разі такої ситуації, в DCFR передбачені положення, які регулюють конкуренцію прав цесіонаріїв при послідовних відступленнях права вимоги. Відповідно до ч. 1 ст. III.-5:121 DCFR у разі послідовного передбачуваного відступлення однією особою одного й того ж права вимоги кільком цесіонаріям, цесіонарій, про відступлення якого боржник був повідомлений першим, має пріоритет перед будь-якими попередніми цесіонаріями, за умови, що на момент пізнішого відступлення цесіонарій за цим відступленням не знав і не міг обґрунтовано передбачити існування

попереднього відступлення. Тобто, дана норма закріплює правило, що надає пріоритет відповідно до часу повідомлення боржника [67, с. 265].

Частина 2 вищезазначеної статті передбачає, що боржник звільняється від обов'язку, шляхом виконання його тому, хто перший його повідомив, навіть якщо боржнику відомо про наявність конкуруючих вимог. Наявність такої норми, зумовлена тим, що від боржника не можна очікувати, що він буде досліджувати питання добросовісності наступних цесіонаріїв [69, с. 1094].

У випадку, якщо боржник виконає обов'язок не первісному цесіонарію, важливого значення набуває питання, хто буде відшкодовувати завдану шкоду даному цесіонарію. В такій ситуації відповідальність буде нести цедент, оскільки він уклав наступний правочин про відступлення права вимоги, що призвело до отримання пріоритету іншою особою, чим і порушив одну з гарантій, які було нами висвітлено вище. Також у разі, якщо цесіонарій, що отримав виконання обов'язку від боржника знав або повинен був знати про попереднє відступлення права вимоги, то первісний цесіонарій зможе стягнути з нього кошти на підставі принципів безпідставного збагачення [69, с. 1094].

Варто відзначити, що в статті DCFR, яка регулює загальне правило щодо відступлення передбачено заборону передачі акцесорного права окремо від права, відносно до якого воно є додатковим [67, с. 259]. Така заборона пов'язана з тим, що існування та дійсність акцесорного права впливає з основного права, до якого воно приєднане. Окреме відступлення акцесорного права, по суті, буде непрактичним без відповідного основного права.

Навпаки практичного значення набуває положення стосовно можливості передачі права вимоги, що пов'язані з особою кредитора, якщо боржник надасть свою згоду на таке відступлення, оскільки сам боржник може бути зацікавлений у відступленні права вимоги до іншого кредитора. Наприклад, видавництво «А» погоджується видати майбутню книгу автора С. Право вимоги на видачу книги в даному випадку буде пов'язане з особою видавництва «А», адже характер і репутація видавництва є важливими для автора. Проте за наявності згоди С, може бути укладений договір про відступлення права вимоги між видавництвом

«А» та видавництвом «Б», оскільки видавництво «Б» може бути більш привабливим для С [69, с. 1056].

Переходячи до розділу 2 даної глави DCFR, в якому закріплені норми, присвячені заміні боржника та приєднанні нових боржників, слід зауважити, що, як і в ЦК України, цьому питанню присвячено менше уваги у порівнянні з відступленням права вимоги. Проте, на відміну від вітчизняного цивільного законодавства DCFR виділяє три види заміни боржника чи приєднанню нових боржників: 1) повна заміна; 2) неповна заміна; 3) приєднання нового боржника [67, с. 265-266].

Оскільки повна заміна боржника передбачено в ЦК України як переведення боргу, детальнішого аналізу потребують такі види як неповна заміна та приєднання нового боржника.

Так, неповна заміна передбачає, що третя особа може домовитись з первісним боржником та кредитором і вступити в зобов'язання, в результаті чого первісний боржник залишається боржником на випадок, якщо новий не виконає обов'язок належним чином. В цивілістичній науці таку відповідальність первісного боржника прийнято називати субсидіарною відповідальністю [67, с. 267].

Приєднання ж нового боржника передбачає, що третя особа може домовитись з первісним боржником і вступити в зобов'язання, в результаті чого новий боржник разом з первісним боржником будуть нести солідарну відповідальність перед кредитором [67, с. 267].

Аналіз даних двох підстав для вступу третьої особи, як пасивної сторони в зобов'язання, дозволяє зробити висновок про основні відмінності між ними, якими є різний вид відповідальності, що будуть нести боржники (субсидіарна та солідарна), а також необхідність згоди кредитора на такий вступ.

Відмінність же субсидіарної відповідальності від солідарної полягає в тому, що для пред'явлення вимоги до боржника, який несе субсидіарну відповідальність (первісному боржнику), кредитор спочатку зобов'язаний пред'явити вимогу основному (новому) боржнику. У разі, якщо основний

(новий) боржник відмовиться задовольнити вимогу кредитора або виконає неналежним чином свій обов'язок, кредитор може пред'явити вимогу вже до субсидіарного боржника. Сутність же солідарної відповідальності зводиться до можливості кредитора вимагати виконання обов'язку, як від усіх боржників разом, так і від кожного з них окремо [4, с. 85].

Також у випадку з приєднанням нового боржника, DCFR не передбачає обов'язковості отримання згоди кредитора на таке приєднання, на відміну від неповної заміни.

Основною перевагою цих двох підстав, є наявність додаткової гарантії щодо виконання зобов'язання, чого немає у повній заміні боржника (переведенні боргу), оскільки там первісний боржник повністю вибуває з такого зобов'язання.

Ми також погоджуємось з твердженням Є. О. Рябоконя, стосовного того, що у випадку з неповною заміною та приєднанням нового боржника «не відбувається заміщення попереднього боржника новим, тому такі факти, на відміну від переведення боргу, не тягнуть за собою правонаступництва» [49, с. 74].

Оскільки сучасним договорам притаманний саме двосторонній характер, де поєднуються два або більше зобов'язань між сторонами, які є взаємообумовленими (тобто кожна із сторін такого договору є одночасно і кредитором, і боржником), особливого значення набуває розділ 3 даної глави DCFR, який регулює передачу місця в договорі [70, с. 510].

Така конструкція може бути застосована у випадку, коли необхідно щоб до третьої особи за договором з боржником або кредитором перейшла вся сукупність прав та обов'язків за зобов'язаннями. По суті саме переходом усієї сукупності прав та обов'язків передача місця в договорі відрізняється від заміни сторін у зобов'язанні шляхом відступлення права вимоги або переведення боргу. На правовідносини щодо передачі місця в договорі поширюються положення про відступлення права вимоги в частині відступлення таких прав, а також положення про заміну боржника в частині переведення боргу [71, с. 37].

Як наслідок, одним із способів розуміння передачі місця в договорі є уявлення про неї як про поєднання або комбінації декількох (окремих) відступлень прав вимог і переведень боргів. Цей погляд був домінуючим у класичній французькій доктрині, а також у традиційному німецькому та швейцарському підходах. [26, с. 1751].

3.2. Нормотворчі тенденції та судова практика щодо заміни сторони у договірних зобов'язаннях в Україні

Процес євроінтеграції нашої держави зумовлює низку завдань перед законодавцем, одним з яких є адаптація вітчизняного законодавства до принципів та концептів Європейського Союзу. У зв'язку з цим, згідно з постановою Кабінету Міністрів України «Про утворення робочої групи щодо рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України» від 17 липня 2019 року № 650, була утворена відповідна робоча група. Наразі її проміжним результатом є Проект Концепції оновлення Цивільного кодексу України (далі – «**Проект Концепції**»).

Автори Проекту Концепції не оминули увагою й інститут заміни сторони в зобов'язаннях. При цьому більшість пропозицій авторів Проекту Концепції уже були нами розглянуті у минулому підрозділі, оскільки для вдосконалення даного інституту, робоча група в першу чергу зверталась саме до таких актів, як DCFR та PECL, адже їх положення, полягають в гармонізації та уніфікації європейського приватного права [72, с. 119].

Так, з огляду на вищезазначене, однією із можливих змін в Проекті Концепції є пропозиція доповнити ст. 514 ЦК України положенням про можливість відступлення прав, що виникнуть в майбутньому. При цьому, пропонується закріпити недопустимість відступлення невизначених прав вимог [72, с. 35]. Таке положення також узгоджується з судовою практикою Верховного Суду.

Відповідний висновок було зроблено в постанові Верховного Суду від 24.04.2018 у справі №914/868/17 де зазначено, що чинним законодавством не заборонено відступлення майбутніх вимог,

це стосується майбутніх вимог тільки за умови їх визначеності, тоді як передача за правочином невизначених, позбавлених конкретного змісту вимог, у тому числі й на майбутнє, тягне за собою наслідки у вигляді неукладеності відповідного правочину, оскільки його сторонами не досягнуто згоди щодо предмета правочину або такий предмет не індивідуалізовано належним чином [73].

Як уже зазначалось в попередньому підрозділі, нами підтримується закріплення відповідної норми в цивільному законодавстві України, а також пропонується передбачити нормативне врегулювання можливості переведення майбутніх боргів.

Іншою пропозицією авторів Проєкту Концепції є внесення змін до обмежень відступлення права вимоги, закріплених в ст. 515 ЦК України. Аналіз даної статті, дозволяє дійти висновку щодо імперативного характеру норми про неможливість заміни кредитора у зобов'язаннях, які нерозривно пов'язані з особою кредитора.

Не дивлячись на те, що немає законодавчого визначення «зобов'язань, які нерозривно пов'язані з особою кредитора», а також відсутність закріпленого переліку таких зобов'язань, Є. В. Шинкарьова зазначає, що особливість зв'язку таких зобов'язань обумовлюється персональним характером суб'єктивних цивільних прав та/або суб'єктивних цивільних обов'язків, що складають зміст відповідних правовідносин. Такий тісний характер може бути спричинений індивідуальними властивостями та характеристиками конкретної особи [74, с. 44].

Зміни до такого обмеження передбачають допустимість відступлення майнових прав, за умови, що це не буде негативно впливати на боржника і він надасть свою згоду на таке відступлення. При цьому пропонується в законодавстві закріпити обмеження щодо відступлення окремих прав вимог пов'язаних з особою кредитора [72, с. 35-36]. Хоча в Проєкті Концепції не наводяться приклади таких можливих обмежень, ми припускаємо, що мова йде, зокрема, про права вимоги в деліктних зобов'язаннях.

Робоча група також звернула увагу на необхідність доповнення положень щодо заміни боржника в зобов'язанні, з огляду на що пропонується «закріплення та змістовне розкриття окремих моделей заміни боржника в зобов'язанні (повна заміна боржника, неповна заміна боржника та приєднання нового солідарного боржника) на кшталт ст. III.-5:202 DCFR» [72, 36].

Як нами вже зазначалось, неповна заміна боржника та приєднання нового солідарного боржника є саме моделями приєднання боржника, а не його заміни, тому доцільним буде також зміна назви статті 520 ЦК України з «Заміна боржника у зобов'язанні» на «Заміна боржника та приєднання нового боржника у зобов'язанні». Доповнення ЦК України положеннями про приєднання нового боржника буде сприяти стабільності цивільно-правових відносин, розподілу ризиків у випадку невиконання чи неналежного виконання одним із боржників свого обов'язку та підвищить захист майнових інтересів кредитора.

Варто також зауважити, що DCFR є актом у сфері договірного права, тому рецепція положень даного акту буде передбачати лише договірні види заміни чи приєднання боржника у зобов'язання. Авторами Проекту Концепції не було враховано підстав для заміни боржника в зобов'язаннях на підставі закону, які також потребують відповідного закріплення в статті 520 ЦК України. Детальніше про підстави заміни боржника у зобов'язанні було зазначено в підрозділі 2.1.

Іншою запропонованою зміною пропонується передбачити окремі положення, які б регулювали специфіку «комплексної» заміни сторони, тобто передачу всієї сукупності прав та обов'язків за договором [72, с. 36]. Автори Проекту Концепції не пропонують якихось конкретних положень, які б регулювали таку заміну, з огляду на це, вважаємо за доцільне рецепіювати конструкцію передачі місця в договорі, яка закріплена в ст. III.-5 302: DCFR та була розглянута нами в попередньому підрозділі.

Окремо потрібно відзначити, що потреба в оновленні цивільного законодавства пов'язана не лише з процесом гармонізації українського цивільного законодавства з європейським приватним правом. Як вказує робоча

група, непослідовність та різне тлумачення одних і тих же норм права національними судами України, в тому числі і касаційними інстанціями, свідчить про наявність недоліків у правових нормах зобов'язального права. Зокрема, виходячи з аналізу практики вітчизняних судів, автори Проекту Концепції виокремлюють інститут заміни сторони у зобов'язаннях, як один з таких, який потребує детального опрацювання та найвищого ступеню правової чіткості [72, с. 105-106].

У зв'язку з вищенаведеним, робочою групою пропонується закріпити законодавче розмежування договорів про відступлення права вимоги та договору факторингу.

Дана проблематика уже була частково згадана в підрозділі 2.1., де ми навели постанову Верховного Суду, в якій було виокремлено ознаки розмежування цих двох правових категорій. Проте незважаючи на нібито уже достатньо чітку правову позицію Верховного Суду, на практиці все одно зустрічаються випадки непослідовності в спорах з подібними правовідносинами [75].

Нами підтримується пропозиція робочої групи щодо легального закріплення такого розмежування, оскільки це забезпечить сталість та єдність судової практики. Така правова визначеність сприятиме дотриманню принципу верховенства права.

Варто також звернути увагу на позиції судів вищих інстанцій, які уже сформувались в сталу судову практику та в яких були розтлумачені норми права, що регулюють заміну сторони у договірних зобов'язаннях.

Так, у інформаційному листі Вищого господарського суду України від 07.04.2008 р. № 01-8/211 "Про деякі питання практики застосування норм Цивільного та Господарського кодексів України" було розтлумачено положення уже раніше згадуваної нами ст. 514 ЦК України, яка регулює обсяг прав, що переходять до нового кредитора у зобов'язанні.

Ми виділяємо три основних висновки, які були зроблені судом щодо тлумачення даної статті.

По-перше, при переході усіх прав, до нового кредитора також переходить у повному обсязі субсидіарні права, такі як право на неустойку.

По-друге, вказана можливість відступлення частини прав вимоги первісного кредитора разом із відповідною частиною субсидіарних прав. Проте таке відступлення можливе за умови, що предмет зобов'язання є подільним. В такому випадку утворюється активна множинність з частковим зобов'язанням.

По-третє, суд вказав на неможливість самостійного відступлення субсидіарних прав без передачі основних прав за зобов'язанням [76].

Усі три висновки відповідають практиці європейського приватного права та на нашу думку, потребують відповідного закріплення в ст. 514 ЦК України, оскільки актуальність вищезазначених роз'яснень для учасників правовідносин щодо заміни сторони в договірних зобов'язаннях залишається нагальною, що, зокрема, підтверджується постановою Верховного Суду від 04.06.2020 у справі № 910/1755/19 [77].

Проте виникає питання щодо термінології: яким саме поняттям варто відображати додаткові права, такі як право на неустойку. Як бачимо в вищезазначеному інформаційному листі Вищого господарського суду України до таких прав використовується термін «субсидіарні права». Натомість в DCFR такі права йменують «акцесорними правами». Термін «акцесорний» використовує Верховний Суд у своїх постановках, для найменування додаткових прав, які є залежними від основного зобов'язання [78].

Враховуючи зазначене, нами пропонується використовувати термін «акцесорні права» при внесенні відповідних змін в процесі рекодифікації ЦК України.

Варто також навести постанову Верховного Суду від 29.04.2018 у справі № 910/14716/17, де було вказано розбіжності між правовими наслідками відсутності згоди боржника на заміну кредитора та неповідомлення боржника про заміну кредитора.

Так, за загальним правилом заміна кредитора у зобов'язанні здійснюється без згоди боржника. Проте в окремих випадках обов'язковість такої згоди може

бути передбачена законом або договором. Відсутність такої згоди буде суперечити приписам ч. 1 ст. 516 ЦК України, що відповідно тягне за собою визнання недійсним договору про відступлення права на вимогу на підставі ч. 1 ст. 203 ЦК України [79].

У разі ж відсутності відповідного положення між сторонами або законодавчого припису про необхідність отримання згоди боржника на заміну кредитора, такий боржник має бути повідомлений про відповідне відступлення права вимоги. Як зазначив Верховний Суд «неповідомлення боржника про заміну кредитора у зобов'язанні не має наслідком недійсність правочину про заміну кредитора, однак тягне за собою ризик настання для нового кредитора несприятливих наслідків» [79].

Як приклад, можна навести ситуацію, коли внаслідок неповідомлення боржника про здійснену заміну кредитора, боржник виконав зобов'язання первісному кредиторіві. У такому разі виконання слід вважати належно виконаним, яке припиняє зобов'язання, в силу приписів ч. 2 ст. 516 та ст. 599 ЦК України.

В своїй іншій постанові від 04.07.2023 у справі № 357/7048/22 Верховний Суд висловився щодо правових наслідків у разі відсутності згоди кредитора на переведення боргу. Так, суд вказав, що

відсутність згоди кредитора на переведення боргу не зумовлює нікчемності договору про переведення боргу між новим та первісним боржниками. Відсутність згоди кредитора на переведення боргу свідчить, що договір про переведення боргу між новим та первісним боржниками не породив правових наслідків для кредитора, тобто не відбулося переведення боргу [80].

Аналіз висновків Верховного Суду викладених в вищезазначених рішеннях, дозволяє дійти висновку, що у разі відсутності згоди кредитора на переведення боргу, а також у випадку відсутності згоди боржника при заміні кредитора, коли така згода є необхідною, такі правочини щодо заміни сторони в зобов'язанні є оспорюваними, а не нікчемними. Оспорювані правочини можуть визнані недійсними судом, лише у разі, якщо одна із сторін або інша заінтересована особа заперечують його дійсність (ч. 3 ст. 215 ЦК України). В даному випадку

заінтересованою особою можуть виступати боржник / кредитор, згода яких не була отримана.

Отже, для визнання недійним правочину щодо переведення боргу / відступлення права вимоги, який було укладено без отримання згоди кредитора / боржника (коли така згода є необхідною), кредитору / боржнику необхідно подати позов про оспорювання відповідного правочину (ресцисорний позов).

Основними уніфікованими актами, які регулюють договірне право в Європейському Союзі є PECL та DCFR. Дані акти мають силу «м'якого» права, основною метою яких є процес гармонізації та уніфікації європейського приватного права. Порівняння положень обох актів в частині заміни сторони в зобов'язаннях свідчить про те, що практичний аспект в більшості моментів вбачається схожим. Однак норми, що регулюють заміну боржника та передачу місця в договорі більш широко розкриті саме в DCFR.

Аналіз правових норм DCFR, дозволяє дійти висновку, що цей акт детальніше регламентує інститут заміни сторони у договірних зобов'язаннях в порівнянні з чинним цивільним законодавством, з огляду на що, авторами Проекту Концепції було реципійовано наступні положення, як потенційні зміни в ЦК України в процесі його рекодифікації:

- можливість відступлення права вимоги, що виникне в майбутньому;
- допустимість відступлення майнових прав, які нерозривно пов'язані з особою кредитора, за умови надання згоди боржника на таку заміну кредитора;
- конкретизація конструкцій заміни боржника шляхом доповнення окремих моделей для такої заміни (повна заміна, неповна заміна та приєднання нового боржника);

- можливість комплексної заміни сторони в зобов'язанні, при якій до третьої особи буде переходити вся сукупність прав та обов'язків відповідної сторони за договором.

На нашу думку доцільним також буде реципіювати положення, які регулюють гарантії цедента, конкуренцію прав цесіонаріїв при послідовних відступленнях права вимоги та заборону самостійного відступлення акцесорних прав. Нами також пропонується закріпити можливість переведення боргу, що виникне в майбутньому.

У зв'язку з відсутністю чіткої правової позиції в судовій практиці стосовно розмежування договорів про відступлення права вимоги та договору факторингу в Проекті Концепції пропонується законодавчо закріпити їх розрізнення.

Судова практика засвідчує, що у разі: і) відсутності згоди боржника на відступлення права вимоги, коли така згода є обов'язковою та іі) відсутності згоди кредитора на переведення боргу – такі правочини є оспорюваними, а не нікчемними. Для визнання відповідного правочину недійсним, заінтересованій особі, тобто боржнику або кредитору, чия згода не було отримано, необхідно подати позов про оспорювання відповідного правочину (ресцисорний позов).

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі здійснено аналіз відповідності правового регулювання інституту заміни сторони у договірних зобов'язаннях вимогам сьогодення, за результатом якого можна виокремити наступні висновки:

1. Нами підтримано підхід до визначення терміну «зобов'язання», як одностороннього юридичного зв'язку, де одна сторона наділена правом вимоги щодо виконання обов'язку іншої сторони. Відповідний підхід також відображено в законодавчому визначенні зобов'язання. Елементами зобов'язання виступають його суб'єкти, об'єкт та зміст. Обов'язковими суб'єктами зобов'язання є його сторони, які йменуються кредитор (активна сторона) та боржник (пасивна сторона). У випадках передбачених законом або договором додатковими суб'єктами можуть виступати треті особи. Об'єктом зобов'язання є певна дія (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утримання від вчинення певної дії. Зміст зобов'язання між кредитором та боржником складають право вимоги та борг. При цьому дані правові категорії виступають в ролі об'єкта правовідносин при заміні відповідної сторони у договірних зобов'язаннях.

2. Еволюція правового регулювання інституту заміни сторони у зобов'язаннях починається з часів римського приватного права, у якому давньоримське право розглядало стосунки між кредитором та боржником виключно як особисті. Саме з цієї підстави, першою формою для заміни сторін було спадкування. Розвиток Римської держави і права, призвів до появи договірного відчуження, як права вимоги, так і боргу за допомогою інституту делегації, при цьому саме зобов'язання припинялось і створювалось нове між його новими сторонами. В подальшому для заміни кредитора було створено інститут цесії, який дозволяв замінити кредитора і зберегти первісне зобов'язання. Перехід обов'язку з збереженням первісного зобов'язання було здійснено лише в середині XIX століття.

3. Внаслідок проведеного аналізу правової природи відступлення права вимоги (цесії), як центральної підстави для заміни кредитора, нами підтримано позицію Кота О.О. та Спасибо-Фатєєвої І.В., які розглядають таке відступлення (цесію) не як самостійний договір, а як правовий результат договору про передачу прав вимоги. Дана позиція також узгоджується з судовою практикою Верховного Суду. Разом з цим, серед переліку підстав заміни кредитора в ч.1 ст. 512 ЦК України запропоновано закріпити суброгацію прав кредитора до страховика, оскільки така підстава доволі часто зустрічається на практиці, що підтверджується відповідними рішеннями національних судів.

4. Неоднаковість підходу законодавця до написання правових норм щодо заміни кредитора та боржника потребує внесення змін до ст. 520 ЦК України, зокрема, недосконале формулювання викладене в даній статті, призводить до хибного співвідношення понять «заміна боржника у зобов'язанні» та «переведення боргу», що в свою чергу має негативний вплив на судову практику України. Запропоновано навести більш вичерпний перелік підстав для заміни боржника, зокрема, передбачити підстави для заміни боржника, які виникають на підставі закону.

5. При заміні сторони в зобов'язаннях з множинністю осіб важливе значення має: 1) сторона, яка замінюється; 2) вид зобов'язання; 3) на чийй стороні виникає множинність осіб. Законодавцем не було враховано відповідних особливостей, у зв'язку з чим, запропоновано законодавчо закріпити в яких випадках необхідно отримати згоду кредитора (співкредиторів) та боржника (співборжників) при заміні сторони у зобов'язаннях з множинністю, також запропоновано закріпити можливість часткового переведення боргу.

6. Основними уніфікованими актами «м'якого» права в Європейському Союзі, які містять положення щодо регулювання інституту заміни сторони в договірних зобов'язаннях є PECL та DCFR. З'ясовано, що правові норми в DCFR присвячені питанню заміни сторони в зобов'язанні були написані спираючись на положення закріплені в PECL, при цьому частина з них більш детально регламентує певні аспекти даного інституту. Внаслідок здійсненого аналізу

положень DCFR, було зроблено висновок, що вони повніше регламентують інститут заміни сторони у договірних зобов'язаннях в порівнянні з чинним цивільним законодавством України у зв'язку з чим було розглянуто окремі норми, які не відображені в національному законодавстві, проте на нашу думку потребують відповідного легального закріплення.

7. Враховуючи процес євроінтеграції України та адаптації вітчизняного законодавства до принципів та концептів Європейського Союзу, авторами Проекту Концепції при її написанні було враховано частину положень DCFR. Також враховуючи непослідовність та різне тлумачення одних і тих же норм права національними судами України, Проект Концепції передбачає законодавче закріплення розмежування договорів про відступлення права вимоги та договору факторингу. Нами було запропоновано реципіювати положення DCFR, які не знайшли свого відображення в Проекті Концепції, такі як: гарантії цедента, конкуренція прав цесіонаріїв при послідовних відступленнях права вимоги та заборона самостійного відступлення акцесорних прав. Запропоновано також закріпити можливість переведення боргу, що виникне в майбутньому.

8. Внаслідок аналізу судової практики, з'ясовано, що вітчизняними судами було розтлумачено особливості застосування ст. 514 ЦК України при заміні сторони в договірних зобов'язаннях, які станом на зараз не закріплені в чинному законодавстві, проте відповідають практиці договірного права Європейського Союзу. Також, на підставі постанов Верховного Суду зроблено висновок щодо оспорюваного характеру правочинів спрямованих на заміну сторони, без отримання відповідної згоди кредитора / боржника (коли така згода є обов'язковою).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року – URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення 14.04.2024).
2. Карабань Я. А. Поняття зобов'язання за цивільним правом України / Я. А. Карабань // Вісник Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова. Серія: Правознавство. – 2013. – Т. 18. – Вип. 1 (18). – С. 22-29.
3. Проблемні питання у застосуванні Цивільного і Господарського кодексів України / Під редакцією Яреми А.Г., Ротаня В.Г. – К.: Реферат, 2005. – 336 с.
4. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар: У 2 ч. / За заг. ред. Я. М. Шевченко. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – Ч.2. – 896с.
5. Слома В.М. Зобов'язання з множинністю суб'єктів у цивільному праві України : дис. ... д-ра юр. наук : 12.00.03. Тернопіль : ЗУНУ, 2020. 490 с.
6. Трут Д.В. Цивільно-правові зобов'язання з множинністю осіб : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2014. 233 с.
7. Котюк В.О. Теорія права: Курс лекцій: Навч. Посібник для юрид. фак. вузів. – К.: Вентурі, 1996. – 208 с.
8. Шимон С. І. Об'єкт і предмет договору і цивільного правовідношення: нотатки до наукової дискусії. Юридична Україна. 2011. № 4. С. 58–64.
9. Цивільне право України: Підручник: У 2-х кн. / О.В. Дзера (кер. авт. кол.), Д.В. Боброва, А.С. Довгерт та ін.; За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. – 2-е вид., допов. і перероб. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – Кн. 1. – 736 с.
10. Слома В. Елементи цивільно-правового зобов'язання. Актуальні проблеми правознавства. 2017. Вип. 2 (10). С. 79–82.
11. Енциклопедія цивільного права України редкол.: Я. М. Шевченко (відп. ред.) та ін. ; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ.: 2009. 948 с.
12. Голубєва Н. Ю. Права вимоги як об'єкти цивільних прав / Н. Ю. Голубєва // Римське право як підґрунтя сучасного права Європи : матеріали Міжнар. наук.-

практ. конф. (м. Одеса, 27 травня 2016 р.) / за заг. ред. Є. О. Харитонова ; НУ "ОЮА". Півд. регіон. центр НАПрН України. - Одеса : Фенікс, 2016. - С. 36-38.

13. Голубєва Н. Ю. Поняття боргу як складової змісту зобов'язальних правовідносин / Н. Ю. Голубєва // Часопис цивілістики. - 2013. - Вип. 15. - С. 56-61.

14. Пушай В.І. Уступка вимоги і переведення боргу в цивільних правовідносинах (на матеріалах судової практики) : дис... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2006. 199 с.

15. Смілянець І.П. Заміна боржника у зобов'язанні за цивільним законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Одес. нац. юрид. акад. – О., 2010. 192 с.

16. Касап В.М. Заміна сторін у цивільно-правовому зобов'язанні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Тернопіль : Терноп. нац. екон. ун-т., 2017. 24 с.

17. Пушай В.І. До питання про способи заміни осіб у зобов'язаннях / В. І. Пушай // Часопис Київського університету права. - 2013. - № 3. - С. 180-183.

18. Рябоконт Є.О. До питання про співвідношення понять «заміна боржника у зобов'язанні» та «переведення боргу» / Є.О. Рябоконт // Проблеми цивільного права та процесу : тези доп. учасників наук.-практ. конф., присвяч. світлій пам'яті О. А. Пушкіна, Харків, 25 трав. 2018 р. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Харків. обласний осередок Всеукр. громад. орг. «Асоціація цивілістів України». – Харків : ХНУВС, 2017. – С. 189-192.

19. Кот О. О. Перехід прав кредитора до третіх осіб в цивільному праві України : дис.... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2002. – 187 с.

20. Рябоконт Є. О. Римська делегація та її значення у становленні інституту правонаступництва у зобов'язаннях. Часопис цивілістики. Науково-практичний журнал. Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія». 2018. № 29. С. 165-172.

21. Покровский И.А. История римского права. – М.: Статут, 2004. – 540 с.

22. Zimmermann R. *Stipulatio alteri, agency and cession* / Reinhard Zimmermann // *The law of obligations : Roman foundations of the civilian tradition* / Reinhard Zimmermann. – Oxford ; New York : Oxford University Press, 1996. – Chapter 2. – P. 34–67.

23. Муромцев С.А. *Гражданское право Древнего Рима*. – М.: Статут, 2003. – 685 с.

24. Новицкий И.Б. *Римское право: учебник для вузов* / И.Б. Новицкий. - Москва: Издательство Юрайт, 2020. - 298 с.

25. Jansen N. *Assignment of claims* / Nils Jansen // *Commentaries on European contract laws* / edited by Nils Jansen, Reinhard Zimmermann. – Oxford, United Kingdom ; New York, NY : Oxford University Press, [2018]. – Chapter 11. – P. 1626–1727.

26. Woyciechowski S. *Substitution of new debtor; transfer of contract* / Sarah Woyciechowski // *Commentaries on European contract laws* / edited by Nils Jansen, Reinhard Zimmermann. – Oxford, United Kingdom ; New York, NY : Oxford University Press, [2018]. – Chapter 12. – P. 1728–1755.

27. Блажівська О. Новели речового, зобов'язального та спадкового права в Правах, за якими судиться малоросійський народ // *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2014. Вип. 1. С. 25–30.

28. Харитонов Е.О., Саниахметова Н.А. *Гражданское право Украины: Учебник*. Х.: ООО «Одиссей», 2004. 960 с.

29. Пушай В. І. Теоретико-прикладні проблеми сингулярного та процесуального правонаступництва. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна № 1062. Серія «ПРАВО»*. 2013. Вип. № 14. С. 105-109.

30. Спасибо-Фатеева И.В. *Правовая природа цессии. Предпринимательство, хозяйство и право*. 1998. No 11. С. 13-18.

31. Kot O. *The institute of assignment of the right of demand (cession) in the contractual regulation of private law relations in Ukraine*. *New Ukrainian Law*. 2021. № 1. С. 22–31.

32. Постанова Верховного Суду від 14 лютого 2024 р. у справі № 761/46622/19 – URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117624245> (дата звернення 12.04.2024).

33. Постанова Верховного Суду від 29 січня 2024 р. у справі № 686/7681/17 – URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116731655> (дата звернення 12.04.2024).

34. Постанова Верховного Суду від 17 січня 2024 р. у справі № 161/12732/14-ц – URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116445948> (дата звернення 12.04.2024).

35. Постанова Верховного Суду від 14 грудня 2023 р. у справі № 2/2218/547/11 – URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115898866> (дата звернення 12.04.2024).

36. Постанова Верховного Суду від 30 листопада 2023 р. у справі № 916/3711/20 – URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115502173> (дата звернення 12.04.2024).

37. Постанова Верховного Суду від 19 вересня 2023 р. у справі № 910/14130/16 – URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113590583> (дата звернення 12.04.2024).

38. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07 грудня 2000 р. № 2121-III // Відомості Верховної Ради України – 2001. – № 5. – Ст. 30.

39. Постанова Верховного Суду від 03.06.2020 у справі № 916/1410/19 18 – URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89625064> (дата звернення 12.04.2024).

40. Чим відрізняється факторинг від цесії – думки суддів та науковців. Газета "Закон і Бізнес". Законодавство, влада, права людини. URL: <https://zib.com.ua/ua/155798.html> (дата звернення: 12.04.2024).

41. Цивільне право України. Особлива частина: підручник / за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової, Р.А. Майданика. - 5-те вид., стереотипне. - К.: Юрінком Інтер, 2018. - 1176 с.

42. Мейер Д.И. Русское гражданское право. В 2-х ч. Ч. 1. - М.: "Статут", 1997. - 290 с.

43. Кот О.О. Перехід прав кредиторів: Історія. Теорія. Законодавство. – К: Юрінком Інтер, 2002. – 160 с.
44. Постанова Верховного Суду від 18.02.2020 у справі №910/7715/19 – URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87711879> (дата звернення 13.04.2024).
45. Самбір О. Є. Суброгація прав кредитора третій особі / О. Є. Самбір // Університетські наукові записки. - 2013. - № 4. - С. 191-198.
46. Сарбаш, С. Исполнение договорного обязательства третьим лицом / С. Сарбаш // Хозяйство и право. – 2003. – № 3. – С. 3-22.
47. Головачов Я.В. Суброгація у страхових правовідносинах: дис. ... канд. юрид. наук.:12.00.03 / Головачов Ярослав Вячеславович. - Одеса, 2017. - 210 с.
48. Самбір О.Є. Суброгація та регрес: до питання про співвідношення понять / О.Є. Самбір // Університетські наук. записки. – 2013. –№ 1 (45). – С. 140–147.
49. Рябоконт Є. О. Переведення боргу як підстава сингулярного правонаступництва за зобов'язаннями. Вісник Одеського національного університету. Серія: Правознавство. 2019. Т. 24, вип. 1 (34). С. 71–85.
50. Постанова Верховного Суду від 03 липня 2023 р. у справі № 175/4639/19 – URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112058271> (дата звернення 13.04.2024).
51. Постанова Верховного Суду від 27 квітня 2022 р. у справі № 321/1260/19 – URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104113097> (дата звернення 13.04.2024).
52. Постанова Верховного Суду від 23 листопада 2022 р. у справі № 908/70/22– URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108025369> (дата звернення 13.04.2024).
53. The UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts 2016 (UPICC). International Institute for the Unification of Private Law (UNIDROIT), Rome. URL : <https://www.unidroit.org/wp-content/uploads/2024/01/blackletter2016-Ukrainian.pdf> (дата звернення 13.04.2024).
54. Слома В. Відступлення права вимоги та переведення боргу у зобов'язаннях з множинністю осіб. Актуальні проблеми правознавства. 2020. Вип. 2. С. 113–118.

55. Слома В.М. Цивільно-правові зобов'язання з множинністю суб'єктів: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2020. 384 с.
56. Байбак В.В. Обязательственное требование как объект гражданского оборота: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. СПб, 2004. 201 с.
57. Ермолаев С. Н. Множественность лиц в гражданском праве : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Краснодар, 2014. 186 с.
58. Гриценко Г. Г. Множинність осіб у цивільно-правовому зобов'язанні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2015. 234 с.
59. Новохатська Я. В. Заміна сторін у зобов'язанні. Проблеми законності. 2011. Вип. 115. С. 29–39.
60. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про поступку дебіторської заборгованості в міжнародній торгівлі : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 12.12.2001 р. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/mu01175?ed=2001_12_12 (дата звернення: 18.04.2024).
61. Д'яченко Т. Г. Відступлення права вимоги за договором банківського вкладу за цивільним законодавством України. Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 90 / Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України. Київ: Вид-во «Юридична думка». 2021. С. 65 – 77.
62. Омельченко А. Застосування принципів Європейського договірного права в комерційній практиці в Україні // Юридична Україна. 2013. № 7. С. 37–41.
63. Keirse, Anna. European Impact on Contract Law: A Perspective on the Interlinked Contributions of Legal Scholars, Legislators and Courts to the Europeanization of Contract Law // Utrecht Law Review. – Utrecht, 2011. – Vol. 7, N 1. – P. 34–51.
64. Принципи європейського договірного права. Коментарі та рекомендації / [пер. з англійської ТОВ «Асоціація експортерів і імпортерів «ЗЕД»]. – К.: Асоціація «ЗЕД», 2013. – 304 стор.

65. Lando, Ole. Principles of European Contract Law: An Alternative or a Precursor of European Legislation. // *Rabels Zeitschrift Für Ausländisches Und Internationales Privatrecht / The Rabel Journal of Comparative and International Private Law*, vol. 56, no. 2, 1992, pp. 261–273.

66. Zimmermann R. Common Frame of Reference (CFR). Max-EuP 2012. URL: [https://max-eup2012.mpipriv.de/index.php/Common_Frame_of_Reference_\(CFR\)#1_Background](https://max-eup2012.mpipriv.de/index.php/Common_Frame_of_Reference_(CFR)#1_Background) (date of access: 22.04.2024).

67. Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR). Edited by Christian von Bar, Eric Clive and Hans Schulte-Nölke and Hugh Beale, Johnny Herre, Jérôme Huet, Matthias Storme, Stephen Swann, Paul Varul, Anna Veneziano and Fryderyk Zoll Munich: Sellier, European Law Publishers, Outline Edition, 2009. P. 644 [in English].

68. Hugh Beale and Wolf-Georg Ringe // *The common European sales law in context : interactions with English and German law / edited by Gerhard Dannemann, Stefan Vogenauer. – First edition. – Oxford, United Kingdom : Oxford University Press, 2013. – Chapter 15. – P. 521–561.*

69. Principles, definitions and model rules of European private law: Draft common frame of reference (DCFR) / ed. by Study Group on a European Civil Code., Research Group on the Existing EC Private Law. P. 4795. URL: https://www.law.kuleuven.be/personal/mstorme/european-private-law_en.pdf (date of access: 25.04.2024).

70. Смілянець І. П. Порядок заміни боржника у синалагматичних зобов'язаннях / І. П. Смілянець // *Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. / редкол. : С. В. Ківалов (голов. ред.), Л. І. Кормич (заст. голов. ред.), Ю. П. Аленін [та ін.] ; МОН України, ОНЮА. – Одеса : Фенікс, 2009. – Вип. 38. – С. 509-515.*

71. Касап В.М. Передача места в договоре как способ замены стороны в обязательстве [Текст] / В.М. Касап // *Закон и жизнь (LEGEA SI VIATA). - 2016. - № 6/2 (214). - С. 35-39.*

72. Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ: Видавничий дім “АртЕк”, 2020. 128 с.

73. Постанова Верховного Суду від 24 квітня 2018 р. у справі № 914/868/17 – URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73730399> (дата звернення 21.04.2024).

74. Shynkarova Y. V. THE DETERMINANTS OF INDISSOLUBLE CONNECTION OF THE OBLIGATION WITH DEBTOR’S OR CREDITOR’S PERSON. Scientific notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series: Juridical Sciences. 2020. № 5. С. 41-45. URL: <https://doi.org/10.32838/tnu-2707-0581/2020.5/08> (дата звернення: 07.05.2024).

75. Гнип А. Факторинг vs відступлення права вимоги: чи поставлена фінальна крапка у тривалій дискусії? - Юридична Газета. Юридична газета – онлайн версія. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/bankivske-ta-finansove-pravo/factoring-vs-vidstuplennya-prava-vimogi-chi-postavlena-finalna-krapka-u-trivaliy-diskusiyi.html> (дата звернення: 27.04.2024).

76. Про деякі питання практики застосування норм Цивільного та Господарського кодексів України: Інформаційний лист Вищого господарського суду України від 07 квітня 2008 р. № 01-8/211. – URL: <https://ips.ligazakon.net/document/SD080085> (дата звернення 27.04.2024).

77. Постанова Верховного Суду від 04 червня 2020 р. у справі № 910/1755/19 – URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89868748> (дата звернення 27.05.2024).

78. Постанова Верховного Суду від 21 грудня 2018 р. у справі № 909/7/18 – URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78750095> (дата звернення 27.04.2024).

79. Постанова Верховного Суду від 29 травня 2018 р. у справі № 910/14716/17 – URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74538885> (дата звернення 28.04.2024).

80. Постанова Верховного Суду від 04 липня 2023 р. у справі № 357/7048/22 – URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111999020> (дата звернення 28.04.2024).